

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย นายสนั่น ชูสกุล และคณะ

มกราคม ๒๕๔๖

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย นายสนั่น ชูสกุล และคณะ

มกราคม ๒๕๔๖

รายงานชุดข้อมูล

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คณะผู้วิจัย

1. นายสนั่น	ชูสกุล
2. นางสาวสดใส	สร้างไกรก
3. นางสาวธีรดา	นามไท
4. นายนันทโชติ	ชัยวัฒน์
5. นายพิชาญ	ทิพวงษ์
6. นายเลื่อน	ศรีสุโพธิ์
7. นายสาทร	ปรางเพชร
8. นายสุวิทย์	กุหลาบวงศ์

ชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ส่วนประกอบเอกสาร

ส่วนที่ 1 **ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำมูน**
(พื้นที่เครือข่ายชาวบ้านรอบป่าตามราชโศล
และ บ้านโพนทราย จังหวัดศรีสะเกษ)

ส่วนที่ 2 ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำชี
(พื้นที่บ้านพนัส จังหวัดร้อยเอ็ด และ บ้านหนองคู
 จังหวัดขอนแก่น)

ส่วนที่ 3 **ฐานข้อมูล กรณีภูสิจาน**
(พื้นที่บ้านโนนปากก่อ จังหวัดมุกดาหาร)

ส่วนที่ 4 ฐานข้อมูล กรณีการศึกษาทรัพยากรแร่ ฯ
(พื้นที่บ้านโนนสมบูรณ์ จังหวัดอุดรธานี)

รายงานข้อมูลพื้นฐาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
(สิงหาคม 2545 – มกราคม 2546)

ข้อมูลพื้นฐานของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยในลุ่มน้ำมูล, ลุ่มน้ำชี และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัยป่าภูสีฐาน ซึ่งรายละเอียดข้อมูล เป็นดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่งานวิจัยลุ่มน้ำมูล

1.1 ข้อมูลพื้นฐานลุ่มน้ำมูล

ลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่ครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งสิ้น 69,701 ตารางกิโลเมตร หรือ 43,563,125 ไร่¹ อยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ รวม 10 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม ยโสธร อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี โดยมีจังหวัดที่มีพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในลุ่มน้ำมูล 2 จังหวัด คือ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ส่วนที่เหลือมีพื้นที่บางส่วนเท่านั้นที่อยู่ในลุ่มน้ำดังกล่าว

ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินเขา ยกเว้นพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีจะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับลูกคลื่นลอนลาด และมีเทือกเขาเป็นแนวขวางทางตอนใต้ที่ติดกับประเทศกัมพูชา แล้วพื้นที่ค่อยๆ ลาดลงไปทางด้านทิศเหนือ โดยพื้นที่ลุ่มน้ำมีความสูงเฉลี่ย 200 เมตรจากระดับทะเลปานกลาง

ลุ่มน้ำมูลมีแม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำมูล ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาทางด้านใต้ของจังหวัดนครราชสีมา และไหลผ่านพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยต่อหน่วยพื้นที่ตั้งแต่ 2.0 – 7.8 ลิตรวินาที/ตารางกิโลเมตร/ปี

โดยมีพื้นที่การปกครองในเขตลุ่มน้ำมูล จำนวน 10 จังหวัด 102 อำเภอ 22 กิ่งอำเภอ 1,194 ตำบล 13,535 หมู่บ้าน และมีประชากรประมาณ 8,328,444 คน² ซึ่งประชากรในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญ และมีพื้นที่ทำกินเฉลี่ย 22.12 ไร่/ครัวเรือน โดยมีรายได้เฉลี่ย 22,773 บาท/ครอบครัว/ปี สำหรับในภาคเกษตรกรรม และรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรม เฉลี่ย 18,354 บาท/ครอบครัว/ปี

¹ สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม. ๒๕๓๗. โครงการศึกษาข้อมูลและศักยภาพการพัฒนาลุ่มน้ำมูล (รายงานฉบับสุดท้าย) คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ข้อมูลปี ๒๕๓๖

ทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญของลุ่มน้ำมูล จะประกอบด้วยป่าไม้ผลัดใบ และป่าผลัดใบประเภทต่าง ๆ มีรายละเอียดต่อไปนี้

ป่าดงดิบ (Tropical Evergreen Forest) พบในพื้นที่หุบเขา ริมแม่น้ำลำธาร แหล่งน้ำ และภูเขา ซึ่งไม้สำคัญที่พบ ได้แก่ ยาง ตะเคียน กระบาก เคี่ยม มะหาด ฯลฯ และพบไม้พื้นล่างมากมาย ได้แก่ หวาย ระกำ กระวาน และเถาวัลย์ต่างๆ

ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) จัดว่าเป็นป่าไม้ผลัดใบ และเป็นป่าโปร่ง ซึ่งพื้นที่ป่าดังกล่าวมักมีไฟป่าบ่อยๆ ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ประดู่ ตะแบก มะค่าโมง มะเกลือ ฯลฯ และมีไม้ป่าต่างๆ ค่อนข้างหลากหลาย และบางพื้นที่เป็นไม้หลักสำคัญของป่า

ป่าแดง ป่าแพะ หรือป่าโคก ป่าดิบแล้ง หรือป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarp Forest) ป่าประเภทนี้มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง ร่วนปนทราย และมีความแห้งแล้ง ความอุดมสมบูรณ์ของป่าจะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม้พื้นล่างจะมีหญ้าเพ็ก และโจดขึ้น ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง กรวด ตั้ว ฯลฯ

ทุ่งหญ้าsavanna (Savannah) ซึ่งพบในพื้นที่ป่าไม้ประเภทต่างๆ ข้างต้น โดยขึ้นสลับในบริเวณพื้นที่โล่งแจ้ง และเป็นแหล่งอาหารสำคัญของสัตว์ป่าต่างๆ

จากสถิติปี 2531 ลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่ป่าไม้ 6,186,392 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 14.2 ของพื้นที่ลุ่มน้ำมูลทั้งหมด ซึ่งสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ของลุ่มน้ำมูลในปัจจุบันอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำลำน้ำมูล และลำน้ำย่อยสาขาต่างๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากความผิดพลาดทางด้านนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคม และอุตสาหกรรมที่ผ่านมากของประเทศไทย รวมทั้งนโยบายการปลูกป่าเศรษฐกิจของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าธรรมชาติและก่อให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลอย่างกว้างขวาง

นอกจากทรัพยากรป่าไม้แล้วทรัพยากรดินในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล ซึ่งจากข้อมูลการใช้ที่ดินของกรมพัฒนาที่ดินพบว่าจังหวัดต่างๆ มีทั้งสิ้น 59,577,479 ไร่³ และได้จำแนกพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ

- 1) พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชไร่ทั่วๆ ไป มีประมาณ 30,894,340 ไร่ หรือร้อยละ 29.07 ของทั้งหมด
- 2) พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับทำนา มีประมาณ 40,520,643 ไร่ หรือร้อยละ 38.39 ของพื้นที่ทั้งหมด

³ อ้างอิงใน สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม, สังแล้ว, เรื่องเดียวกัน หน้า 10-116

3)พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชทั่วๆ ไป มีประมาณ 33,342,657 ไร่ หรือร้อยละ 31.61 ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะดินส่วนหนึ่งเป็นดินตื้น มีลักษณะเป็นชั้นหินลูกรัง หรือศิลาแลง เป็นดินทรายจัด และเป็นพื้นที่เนินเขา ภูเขา หรือเทือกเขา

4) พื้นที่น้ำ มีประมาณ 976,323 ไร่ หรือร้อยละ 0.93 ของพื้นที่ทั้งหมด

ทรัพยากรน้ำ สุ่มน้ำมูนประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อยสาขาต่างๆ มากมาย และมีลุ่มน้ำสาขาที่สำคัญๆ จำนวน ๑๔ สาขา ได้แก่

1) ลำตะคอง มีต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ไหลผ่านอำเภอบางช่อง-สีคิ้ว-สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา แล้วไหลบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา มีการสร้างเขื่อนลำตะคอง ปิดกั้นลำน้ำ และต่อมารัฐได้มีโครงการสูบลับ

2) ลำพระเพลิง ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตอำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา และไหลไปบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และมีการสร้างเขื่อนลำพระเพลิงปิดกั้นสำหรับชลประทาน

3) ลำปลายมาศ ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ไหลผ่านอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอชุมพลวง จังหวัดนครราชสีมา

4) ลำชี ต้นกำเนิดในเทือกเขาบริเวณอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ผ่านอำเภอบัวโคตร จังหวัดบุรีรัมย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

5) ห้วยทับทัน ต้นกำเนิดในเทือกเขาบริเวณอำเภอสังขะ ไหลผ่านอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ที่ผ่านมามีสร้างฝายกั้นลำน้ำมากกว่า 50 แห่ง

6) ห้วยสำราญ ต้นกำเนิดในบริเวณเทือกเขาเขตอำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และบรรจบกับห้วยแอ่งที่อำเภอเมือง ก่อนที่จะไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูนต่อไป

7) ห้วยชะยุ้ง ต้นกำเนิดบริเวณเทือกเขาในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ แล้วไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูนก่อนถึงสบชี-มูน

8) ลำโดมใหญ่ ต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลผ่านอำเภอเดชอุดม และบรรจบกับลำน้ำมูนที่อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดเดียวกัน

9) ลำโตน้อย ต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ไหลผ่านอำเภอบุณฑริก แล้วไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูลด้านเหนือที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีการสร้างเขื่อนลึนทรเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า

10) ลำเชียงไกร ต้นกำเนิดในเทือกเขาเขตอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านอำเภอโนนสูง และไหลลงไปบรรจบกับลำน้ำมูลที่อำเภอพิมาย จังหวัดเดียวกัน

11) ลำสะแทด ต้นกำเนิดในบริเวณที่ราบสูงสันปันน้ำระหว่างลุ่มน้ำมูลกับลุ่มน้ำชี ไหลผ่านอำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา และไหลบรรจบกับลำน้ำมูลที่อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ทางตอนใต้

12) ลำเสียว มีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงสันปันน้ำระหว่างลำน้ำมูล-ลำน้ำชี ไหลผ่านอำเภอบรบือ-วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และไหลลงบรรจบลำน้ำมูลที่อำเภอวาปีปทุม จังหวัดศรีสะเกษ

13) ลำเขบาย ต้นกำเนิดจากสันปันน้ำลุ่มน้ำเขบาย-ลุ่มน้ำห้วยบังฮ้อย ไหลผ่านอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอำนาจเจริญ แล้วไหลลงบรรจบลำน้ำมูลก่อนถึงอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เล็กน้อย

14) ลำเขบก ต้นกำเนิดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ไหลผ่านอำเภอตระการพืชผล จังหวัดเดียวกัน แล้วไหลลงไปบรรจบลำน้ำมูลก่อนถึงอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

ซึ่งปัจจุบันแหล่งน้ำต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วมีปัญหาในด้านคุณภาพน้ำสำคัญที่สุด เช่น จากการตรวจวัดค่าความนำไฟฟ้าบริเวณอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุรินทร์ พบว่ามีปริมาณคลอไรด์ในลำน้ำมูล 170 - 350 มก./ล. และบริเวณอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ 130 - 147 มก./ล. ป่งบอกว่าความเค็มมีแนวโน้มจะสูงขึ้น และอาจจะมีผลกระทบต่อการเพาะปลูกได้

นอกจากนี้ปัญหาและผลกระทบต่อคุณภาพน้ำที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีสาเหตุอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเมืองบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนต้น-ตอนกลาง-ตอนปลาย เช่น ในเขตอำเภอปากช่อง อำเภอสีคิ้ว และอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปัญหาน้ำเสียจากชุมชนที่อยู่อาศัยในเขตเมือง สารเคมีปราบศัตรูพืชและวัชพืช ปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำก่อให้เกิดการชะล้างพังทลายหน้าดินและเกิดสารแขวนลอยต่างๆ และการทับถมดินชั้นแหล่งน้ำ การบุกรุกพื้นที่ริมลำน้ำมูล และการสร้างเขื่อนต่างๆ อย่างมากมาย

ทรัพยากรประมง จากการสำรวจทรัพยากรประมงในลำน้ำมูล ของ อำเภวยะนิงและนิพนธ์ (2512) พบว่ามีปลารวมทั้งสิ้น 23 ครอบครัว จำนวน 115 ชนิด และการสำรวจของไมตรีและตัน ทนา (2535) พบพันธุ์ปลา รวม 23 ครอบครัว จำนวน 70 ชนิด มีค่า Standing Crops โดยเฉลี่ย ประมาณ 14 กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งทรัพยากรประมงลุ่มน้ำมูลมีแนวโน้มที่จะลดลงเนื่องจากการสร้างเขื่อน ปิดกั้นลำน้ำมูล และลำน้ำย่อยสาขาต่างๆ ทำให้การอพยพของปลาคตามฤดูกาลต่างๆ ไม่สะดวก และเป็นการทำลายวงจรของระบบนิเวศวิทยาของสายน้ำอย่างสิ้นเชิง

ปัญหาและผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมีผลกระทบโดยตรงต่อปริมาณ และคุณภาพความ หลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำมูล ซึ่งจากรายงานการสำรวจหลาย ๆ เขื่อน เช่น เขื่อนภูมิพล จากพันธุ์ปลา รวม 68 ชนิด เหลือเพียง 34 ชนิด เขื่อนอุบลรัตน์-หนองหวาย-คุย เชือก พันธุ์ปลารวม 83 ชนิด เหลือเพียง 53 ชนิด และเขื่อนปากมูลพันธุ์ปลารวม 66 ชนิด เหลือ เพียง 39 ชนิดเท่านั้น

1.2 ข้อมูลพื้นฐานและเครือข่ายชุมชนรอบป่าทามราชสีไศล

1.2.1 การสำรวจเอกสารเกี่ยวกับป่าทาม

นับตั้งแต่ปี 2535 ซึ่งมีรายงานการวิจัยเรื่อง "การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ ประโยชน์ของป่าบุ่งป่าทามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง" โดย รศ.ประสิทธิ์ คุญรัตน์ จากคณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งได้ให้คำนิยามป่าบุ่งป่าทามไว้อย่างเป็น ทางการในวงวิชาการ และกล่าวถึงคุณค่าต่อระบบนิเวศน์และต่อวิถีชีวิตชุมชนไว้อย่างชัดเจน จน ถึงปัจจุบันได้มีการศึกษาเกี่ยวกับป่าบุ่งป่าทามเกิดขึ้นมากมาย และด้วยการดำเนินโครงการโขง ชี มูล ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเขื่อนราชสีไศลได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ป่าทามอย่างกว้างขวาง และแสดงออกทางข้อขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดคำถามแก่ผู้เกี่ยวข้อง และวงวิชาการ ถึงสถานะที่แท้จริงในแง่มุมต่าง ๆ ของป่าทาม

ตั้งแต่ปี 2535 - ปัจจุบัน ประมวลงานศึกษาเกี่ยวกับป่าทามได้ดังนี้

(1) ประสิทธิ์ คุญรัตน์และคณะ, การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ของ ป่าบุ่งป่าทามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง, มีนาคม ๒๕๓๕ ได้ให้นิยามป่าบุ่งป่าทาม คือ "พื้นที่ ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง จะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่ม และที่ดอนสลับกันไป ประกอบด้วยแอ่งน้ำ หนองน้ำ และร่องน้ำที่เรียกว่า "กุดหลง" มากมาย บาง แห่งเป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า "บุ่ง" ทั้งบริเวณปกคลุมด้วยพืชพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด

ตามระดับของพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นพวกไม้พุ่ม ไม้หนามที่ทนต่อสภาพน้ำท่วมหรือน้ำแช้งได้ดี ทำให้บริเวณที่เป็นพื้นที่ที่ท่วมและพื้นที่ที่บึงถูกเรียกว่า "ป่าบึงป่าทาม" หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "ป่าทาม"

งานวิจัยนี้ทำในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลางพบว่า เป็นระบบนิเวศที่มีหน้าที่สำคัญทางธรรมชาติ และยังเป็นแหล่งทำกินของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมายาวนาน 100 - 250 ปี และร้อยละ 85 ของครัวเรือนในพื้นที่ที่ใช้พื้นที่ทามในการทำนาและใช้ประโยชน์อื่น ๆ อย่างหลากหลาย

(2) ศันสนีย์ ชูแวว . ระบบนิเวศป่าบึงป่าทามพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญของภาคอีสาน, 2538 ได้กล่าวถึงระบบธรรมชาติของป่าบึงป่าทามที่เกิดจากอิทธิพลการกระทำของสายน้ำ และขยายความด้านคุณประโยชน์ในระบบนิเวศของป่าบึงป่าทาม คือ ช่วยรักษาความสมดุลระหว่างน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน, ช่วยเก็บกักน้ำฝนและผิวน้ำท่าในฤดูน้ำหลาก, ช่วยเก็บกักตะกอน, ปกป้องชายฝั่งและมีความสำคัญต่อวงจรชีวิตของพืชและสัตว์น้ำนานาชนิด ทั้งยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน คือเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ สมุนไพร พืชของป่าและการนันทนาการ ศันสนีย์ได้เสนอแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าบึงป่าทาม คือ การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ การศึกษาให้ละเอียดครบถ้วน และมาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ

(3) สันัน ชูสกุลและคณะ , ความสำคัญของป่าบึงป่าทามต่อวิถีชีวิตชุมชน , 2538 ศึกษาในพื้นที่รอยต่อจังหวัดศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ จำนวน 11 ชุมชน 386 ครัวเรือน พบว่าการทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าทามใน 3 หมวดใหญ่คือ การทำการเกษตร , การเก็บเกี่ยวผลผลิต (พืช) และการประมง - เลี้ยงสัตว์ รวม 20 กิจกรรม พบว่ากิจกรรมที่ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับชุมชนมากที่สุดคือ การทำนา , การปลูกพืชไร่และการหาปลา เฉพาะการทำนาทามมีครัวเรือนทำมากถึงร้อยละ 92.35 และประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยรวมจากผลผลิตในป่าทาม (ทั้งบริโภคและขาย) เฉลี่ยครัวเรือนละ 38,906 บาท ต่อปี นอกจากนี้ยังมีกรณีศึกษาประสบการณ์การจัดการป่าทามโดยองค์กรชาวบ้านที่ป่าทามโนนน้ำเกลี้ยงและป่าทามกุดเป่งในเขตอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด

(4) ประสิทธิ์ คุณรัตน์และคณะ, รายงานการศึกษาแนวทางการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ป่าทามวารีไธโส จังหวัดศรีสะเกษ 2540 ได้เสนอมาตรการ , แผนงานและโครงการที่เหมาะสม ทั้งมาตรการเชิงนโยบาย กฎหมาย , มาตรการสร้างจิตสำนึก , การอนุรักษ์คุ้มครองพื้นที่ , พื้นฟูป่าบึง , จัดการใช้ประโยชน์ ส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน , ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และมาตรการในการจัดการผลกระทบจากเขื่อนวารีไธโส

(5) สันัน ชูสกุลและคณะ , ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในป่าบึงป่าทาม, 2540 ระดมความรู้ด้านสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าบึงป่าทามในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนกลาง พบว่ามีหมอสมุนไพรจำนวนมากที่สั่งสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชพรรณและสูตรยาสมุนไพร พบพืช 57 ชนิด ซึ่งหมอยานำมาประกอบสูตรยา 89 สูตร มีทั้งสูตรรักษาโรคทั่วไปและรักษาอาการป่วยหนัก มีข้อเสนอทางนโยบายให้มีมาตรการคุ้มครองพื้นที่ป่าทามและการวิจัยอย่างรอบด้านต่อไป

(6) ศิริพร ศรีสินธุ์ไธ , ปฏิบัติทางวาทกรรมของชาวบ้าน : กรณีศึกษา "ป่าทามกุดเป้ง" , 2542 กรณีป่าทามกุดเป้ง อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด มีการปฏิบัติทางวาทกรรมตั้งแต่การอนุรักษ์ป่าและเชื่อมโยงกับการต่อสู้กรณีเขื่อนราษีไศล กระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านในกรณีนี้คือการโต้แย้งและตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักของรัฐใน 2 ประเด็น คือ วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีได้ให้ความสนใจกับองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ และวาทกรรมการพัฒนาที่รวมศูนย์อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลางโดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

(7) โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทามมูล , ป่าทามป่าไทย , 2544 หนังสือเล่มรวบรวมข้อเขียนของผู้ศึกษาเกี่ยวกับป่าทามหลายคน ทั้งด้านภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยาพื้นที่ชุ่มน้ำ วนศาสตร์ชุมชน กฎหมายและการบริหาร ข้อมูลจากกรณีศึกษาในพื้นที่ทั้งด้านพันธุ์กรรมข้าวนาทาม , สมุนไพร , การเลี้ยงวัวควาย , การประมง , ปั่นหม้อ , การต้มเกลือ , ระบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทาม การแสวงหาอาชีพทางเลือกเกษตร - หัตถกรรมของชุมชน , การอนุรักษ์ฟื้นฟูและวรรณกรรมชาวบ้านเกี่ยวกับป่าทาม

(8) ประภาส ปิ่นตบแต่งและคณะ , รายงานการวิจัย นโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนกรณีฝ่ายราษีไศล ศึกษากระบวนการละเมิดสิทธิของโครงการรัฐต่อชุมชนราษีไศล ทั้งสิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทุ่งทาม , สิทธิการครอบครองที่ดินตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น , สิทธิการรับรู้และการมีส่วนร่วม ทั้งศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านปฏิกริยาด้านต่าง ๆ ต่อการละเมิดสิทธิ

(9) สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , การศึกษาผลกระทบทางสังคมโครงการฝ่ายราษีไศลและการแก้ไขผลกระทบอย่างยั่งยืน , 2545 เป็นการศึกษาศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ วิเคราะห์ผลกระทบจากโครงการเขื่อนราษีไศล และแสวงหาทางเลือกมาตรการในการฟื้นฟูธรรมชาติและชุมชน ในพื้นที่ 141 ชุมชน รอบป่าทามราษีไศล เป็นการศึกษาภาคสนามครั้งใหญ่ และได้พัฒนาองค์ความรู้เรื่องพื้นที่ทามขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม

(11) ปราวณี มัคพันธ์และคณะ , เกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ทาม , 2545 ศึกษารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ทาม ตั้งแต่การจัดการน้ำขนาดเล็กในไร่นา การทำวนเกษตร เกษตรผสมผสาน การเพาะปลูกพืชระยะสั้นในฤดูแล้ง การนำพืชป่าทามมาขยายในแปลงเกษตร แปลงพืชน้ำ การเลี้ยงวัวควาย ส่วนมากเป็นประสบการณ์ความสำเร็จระดับแปลงของเกษตรกรที่สามารถประยุกต์การทำมาหากินให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติในพื้นที่น้ำท่วมถึง

จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าทามเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานการณ์เคลื่อนไหวของชาวบ้านราษีไศลอย่างแท้จริงประการหนึ่ง เป็นเพราะกรณีราษีไศลที่ประชาชนรวมตัวผลักดันให้รัฐบาลแก้ปัญหาผลกระทบในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมา ยังขาดฐานความรู้ความเข้าใจ

ของสังคมและรัฐบาลต่อเรื่องป่าทาม ระบบนิเวศสำคัญที่ไม่เคยมีใครใส่ใจมาก่อน แต่ข้อเท็จจริงคือเป็นระบบที่มีความสำคัญของนิเวศวิทยาชุ่มน้ำ และเป็นทรัพยากรฐานการดำรงชีพที่สำคัญของกล่มน้ำนี้มาอย่างยาวนาน เมื่อเกิดปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงพยายามแก้ปัญหาอยู่บนฐานความไม่รู้ ยิ่งแก้ยิ่งสร้างปัญหาใหม่ ๆ ตามมาไม่รู้จบ

จึงเกิดโจทย์การศึกษาเรื่องป่าทามขึ้นอย่างกว้างขวาง และเอกสารประมวลมาข้างต้นก็ยังขาดการนำไปใช้ให้เกิดพลังความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ชาวบ้านยังไม่ได้แสดงบทบาทเป็นเจ้าขององค์ความรู้อย่างแท้จริง

1.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าทามลุ่มน้ำมูนตอนกลาง

ภูมิฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำมูนตอนกลางเป็นที่ราบกว้างใหญ่ต่อเนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้ อันเป็นกันกระทะของแอ่งโคราชและเนื่องจากตอนปลายของแม่น้ำเป็นชอกเขาขนาดเล็กของแม่น้ำก่อนเข้าแคบ จึงเกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมซึ่งเป็นเวลานานในแต่ละปี เกิดการสะสมของตะกอนแม่น้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นแหล่งกำเนิดสังคมพืชสัตว์อย่างหลากหลายและมีวิวัฒนาการอันยาวนานจนเป็นระบบนิเวศเฉพาะและเป็นเงื่อนไขความสมดุลของวงจรธรรมชาติและชุมชนอย่างลงตัว

ป่าทามลุ่มน้ำมูนตอนกลาง ถือว่าเป็นพื้นที่ป่าทามที่กว้างใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน ถ้านับตั้งแต่เขตจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ จนถึงอุบลราชธานีอาจถึง 1 ล้านไร่ เฉพาะในพื้นที่ศึกษา (ประสิทธิ์ คุญรัตน์ , 2535) พื้นที่ระหว่างปากน้ำลำพัดปลา (รอยต่อจังหวัดร้อยเอ็ด - สุรินทร์) ลงไปถึงปากห้วยทับทัน (อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ) ระยะทาง 33 กิโลเมตร ความกว้างของป่าทามสองฝั่งแม่น้ำระหว่าง 3 - 9 กิโลเมตร มีพื้นที่ป่าทาม 195 ตารางกิโลเมตร หรือ 421,875 ไร่ อยู่ในเขตรอยต่อ 3 จังหวัด คือ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ และส่วนหนึ่งถูกเขื่อนราษีไศลกำหนดใช้เป็นอ่างเก็บน้ำ

อาณาบริเวณดังกล่าวมีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าทามอยู่ถึง 141 หมู่บ้าน ใน 21 ตำบล 8 อำเภอ 3 จังหวัด (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2545)

ชุมชนลุ่มน้ำมูนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้อย่างยาวนาน อาศัยทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า ทำการเพาะปลูกในรูปแบบที่เหมาะสมกับธรรมชาติของลุ่มน้ำ ซึ่งแตกต่างกับพื้นที่สูงที่ราบทั่วไป เช่นการทำนาทาม ซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักของครอบครัว เป็นการทำนาในฤดูแล้งตามฤดูแล้ง ร่องน้ำในเดือนเมษายน - พฤษภาคม , การทำการประมงก็มีแบบแผนเฉพาะ เช่น การตีปลาของ - ลงต้อน , การล้อมเอยะ ฯลฯ การใช้ดินสำหรับการต้มเกลือในฤดูแล้ง การเลี้ยงสัตว์แบบ

ปล่อยให้หากินเองในพื้นที่ตามและอีกหลายรูปแบบ จึงกล่าวได้ว่า ในอดีตที่ยังไม่เกิดผลกระทบจากการพัฒนาใด ๆ บริเวณที่เป็นชุมชนที่มีความมั่นคงทางอาหารมากกว่าเขตอื่น

แต่ในยุคการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำก็ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นลูกโซ่มาสู่พื้นที่บึงทาม เช่น การสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำมูล ทำให้ระบบการไหลท่วมน้ำเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีผู้ฉวยโอกาสบุกรุกพื้นที่ทามปลูกพืชโตเร็วจำพวกยูคาลิปตัสเป็นแปลงใหญ่ การบุกเบิกเป็นแปลงนาถาวร ในบางปีที่เขื่อนต้นน้ำระบายน้ำมากก็จะส่งผลให้เกิดภาวะน้ำท่วมยาวนานกว่าปกติ ทำให้นาข้าวเสียหาย การสร้างเขื่อนปากมูลปิดปากแม่น้ำคอนกลางส่งผลสะท้อนให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในลุ่มน้ำมูลตอนกลางสูญหายไปเช่นเดียวกัน

แล้วการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล ซึ่งเก็บกักน้ำในปี 2536 ก็ทำให้เกิดผลกระทบสูงสุด เพราะที่ดินทำกิน แหล่งน้ำธรรมชาติ ท่าเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งคัมเกลือ และแหล่งผลิตธรรมชาติอื่น ๆ ที่เคยใช้มาเท่ากับอายุของการตั้งชุมชน ถูกจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำและฤดูกาลที่คนเคยอยู่ร่วมและปรับตัวให้สอดคล้อง ได้เปลี่ยนแปลงไป

1.2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนราษีไศล

เขื่อนราษีไศลเป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงการโขง ชี มูล สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับและเก็บกักน้ำในลุ่มน้ำมูลและลำสาขาสำหรับใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม โดยสร้างเป็นฝายคอนกรีตพร้อมบานประตูเหล็กยกกระดานขนาด 12.5 X 7.50 เมตร จำนวน 7 บาน และสร้างคันดินกันทางน้ำไหลจากบ้านดอนงูเหลือม ถึงบ้านห้วยอำเภอรามไศล เป็นระยะทางกว้าง 6 กิโลเมตร เก็บกักน้ำในลุ่มน้ำมูล 120 เมตร และลำสาขาเป็นระยะทาง 53 กิโลเมตร (ห้วยทับทัน, ลำน้ำเสียว, ลำพลับพลา) ระดับเก็บกักน้ำ 119 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง (ม.รทก.) (ความสูง 9 เมตร) สามารถเก็บกักน้ำได้ 74.43 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่เก็บกักน้ำ 20 ตารางกิโลเมตร อันจะทำให้มีศักยภาพในการหาพื้นที่ชลประทาน 288,000 ไร่ (กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน : 2537) แต่ในระยะแรก (โครงการโขง ชี มูล ยังไม่ได้สูบน้ำจากลำน้ำโขงเข้ามา) สามารถส่งน้ำให้พื้นที่เกษตรได้ประมาณ 34,420 ไร่ โครงการใช้งบประมาณทั้งสิ้น 871 ล้านบาท เริ่มสร้างในปี 2535 สร้างเสร็จและเก็บกักน้ำเมื่อเดือนตุลาคม 2536 และตามแผนจะสามารถส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกได้ในปี 2540

ผลประโยชน์ในปัจจุบัน (2546) คือโครงการสามารถสนับสนุนพื้นที่ในการทำนาปรังในเขต อำเภอรามบุรี จังหวัดสุรินทร์ ได้เพียงปีละประมาณ 100 ไร่ เหตุเพราะระบบกระจายน้ำยังก่อสร้างไม่เสร็จ และมีความขัดแย้งทั้งด้านมวลชนและความไม่สอดคล้องของระบบชลประทานกับระบบการผลิตของชุมชน

เมื่อมีการเก็บกักน้ำในเดือนตุลาคม 2536 ได้ส่งผลกระทบต่อนุชนรอบป่า
ตามผืนใหญ่ในหลายชุมชน ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นสรุปได้คือ

(1) ปัญหาน้ำท่วมที่ทำกินราษฎร ทั้งในเขตอ่างเก็บน้ำและนอก
เขตอ่าง ซึ่งโครงการได้สร้างพนังกั้นน้ำกันไว้ น้ำจากที่สูงไม่สามารถไหลลงลำน้ำมูนได้ตามปกติ ทั้ง
ยังเกิดผลกระทบต่อน้ำที่กักได้อ่างเก็บน้ำ ซึ่งทางเขื่อนปล่อยน้ำจำนวนมากลงมาผิดฤดูกาล

(2) ปัญหาสิ่งก่อสร้างกีดขวางกันดินทับที่นา

(3) ปัญหาคุณภาพน้ำ น้ำในอ่างเก็บน้ำเสียอันเกิดจากการหมักเน่า
ของพืชในอ่างเก็บน้ำ ทั้งเกิดการระบาดของวัชพืช จนน้ำในอ่างเก็บน้ำไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ มี
การระบาดของหอยคัน และส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ ปัญหาหนักที่สุดคือ ปัญหาน้ำ
เค็มแพร่กระจาย

(4) ปัญหาดินเค็มแพร่กระจาย รอบอ่างเก็บน้ำหลายบริเวณ เกิดจากแรง
กดของอ่างเก็บน้ำ ทำให้น้ำเค็มกระจายไปสู่ไร่นารอบอ่าง

(5) ปัญหาการลดลงของพันธุ์ปลาลายชนิด และปลาที่จับได้ตายและเน่า
เร็ว รับประทานไม่อร่อยเหมือนเดิม

(6) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และคนในชุมชนขัดแย้งกันเอง

(7) การสูญเสียแหล่งอาหารธรรมชาติในป่าปุงป้าทาม

(8) ปัญหาวัฒนธรรมประเพณีสูญหาย

1.2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชนราชสีไศล

ชตะก่อนและกำลังก่อสร้างเขื่อนราชสีไศล ชุมชนทั่วไปยังเข้าใจตามข้อมูลที่เคยได้
รับจากทางราชการว่าสร้างเป็น "ฝายยาง" เก็บน้ำไว้แค่ล้นแม่น้ำ จึงไม่มีการต่อต้านใด ๆ

แต่เมื่อก่อสร้างเสร็จเป็นเขื่อนคอนกรีตขนาดใหญ่ และมีการเก็บกักน้ำ จึงทราบว่า
ผลกระทบที่เกิดขึ้นสร้างความเดือดร้อนหลายประการ จึงเริ่มมีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องให้ทางราช
การแก้ปัญหาให้ เริ่มในเดือนกันยายน 2537 ชาวบ้านบ้านตงแดง บ้านหนองหัว เรียกร้องให้ทาง
อำเภอราชสีไศลเอาเครื่องสูบน้ำออกจากน่านอกอ่าง

ในเดือนกันยายน 2537 ชาวบ้านผู้เดือดร้อนหลายหมู่บ้านในเขตอำเภอราชสีไศล
รวมกันเป็น "กลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ป่าทาม" มีนายสิงห์ จำเริญ ราษฎรอาวสุไสบ้านฝั่ง ตำบลหนอง
แค เป็นประธานร้องเรียนต่อนายอำเภอ 4 ข้อ คือ

(1) ให้เขื่อนราชสีไศลลดระดับการเก็บกักน้ำมิให้ท่วมป่าทาม อันเป็นพื้นที่
อุดมสมบูรณ์และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์

(2) ให้คณะกรรมการชาวบ้านที่เดือดร้อนที่ส่วนร่วมในการกำหนดระดับกักเก็บน้ำในเขื่อนราษีไศล

(3) หากการกำหนดระดับน้ำที่พอใจร่วมกันทุกฝ่ายยังมีน้ำท่วมที่ทำประโยชน์เดิมของชาวบ้าน ให้ชดเชยความเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบอย่างเหมาะสม

(4) ให้รับรองสิทธิในการทำกินในที่ดินเดิมในป่าตามแก่งชาวบ้านโดยมีคณะกรรมการชาวบ้านดูแลรักษาป่าตามที่มีอยู่ของชุมชนให้อุดมสมบูรณ์ต่อไป

ข้อเรียกร้องดังกล่าว ได้ถูกส่งถึงจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดได้สั่งให้อำเภอรามาสีไศล จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงมีการประชุมคณะกรรมการ 2 ครั้ง แล้วเงียบหายไป

ต่อมาในต้นปี 2538 ชาวบ้านจากอำเภอรันบุรี จังหวัดสุรินทร์และชาวบ้าน อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มาร่วมสมทบในการเรียกร้องและจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือเป็น "คณะกรรมการร่วมอนุรักษ์ป่าตามแม่ น้ำมูล" (คอปม.)

ข้อเสนอให้แก่ปัญหาผลกระทบได้ส่งถึงฝ่ายราชการเป็นลำดับขั้นและชาวบ้านได้รวมตัวกันอีกหลายครั้งเพื่อกระตุ้นและผลักดันให้ทางราชการได้จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบความเดือดร้อนขึ้นในวันที่ 31 ตุลาคม 2538 แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ จนชาวบ้านต้องชุมนุมอีกหลายครั้ง เพื่อกระตุ้นให้คณะกรรมการได้ประชุมและเริ่มทำงาน จนมีการประชุมคณะกรรมการครั้งแรกในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2538 และต่อมาคณะกรรมการก็ได้ตรวจสอบความเดือดร้อนของราษฎรในพื้นที่ 1,308 แปลง เสร็จสิ้นลงแต่ไม่มีการดำเนินการใด ๆ ต่อเนื่องเพื่อแก้ปัญหา

เดือนมีนาคม 2539 ชาวบ้านกลุ่ม คอปม. ได้เข้าร่วมกับกลุ่มปัญหาอื่น ๆ ในนาม "สมัชชาคนจน" และชุมนุมเรียกร้องต่อรัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา จนมีมติ กรม. 22 เมษายน 2539 ให้มีการชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลางแก้ไขปัญหาผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล และให้มีคณะกรรมการระดับจังหวัดและอำเภอทั้ง 3 จังหวัดตรวจสอบข้อเท็จจริงและพิจารณาตัดสินใจชดเชย

คณะกรรมการได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเป็นลำดับแต่มีการปฏิบัติและความเห็นที่ไม่ลงรอยกันระหว่างกรรมการฝ่ายราชการและราษฎรตลอดมา จึงมีปัญหาถกเถียงโต้แย้งกันเป็นปัญหามาถึงปัจจุบัน

29 เมษายน 2540 รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธได้ตัดสินใจอนุมัติให้มีการชดเชยให้แก่ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล 1,154 ราย เนื้อที่ 11,485 - 3 - 0 ไร่ ไร่ละ 32,000 บาท รวมเป็นเงิน 363,484,000 บาท แต่ทางฝ่ายราชการได้จัดตั้งมวชนมาต่อต้านจนไม่สามารถรับได้ทั้งที่อำเภอรามาสีไศลและที่ศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ ชาวบ้านต้องเดินทางมาจับที่กรุงเทพมหานคร

เมื่อชาวบ้าน 1,154 ราย ได้รับค่าชดเชยพร้อมรัฐบาลสั่งให้ตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบทางสังคม ขึ้น กลุ่มราษฎรที่ราชการจัดตั้งมาต่อต้าน ได้เริ่มเรียกร้องให้รัฐบาลจ่ายค่าชด

ช่วยให้พวกตนบ้าง จึงมีการจัดตั้งกันเป็นกลุ่ม ๆ เช่น กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน และมีการแตกตัวกันออกไปเป็นระยะ ๆ และไปเข้าเป็นสมาชิกองค์กรต่าง ๆ เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.), สมัชชาเกษตรกรอีสาน (สกอ.) สมัชชาผู้มีส่วน (สอ.) กลุ่มเกษตรกรราษีไศล (กรษ.) , กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย , กลุ่มอิสระ จนถึงปัจจุบันมีมากกว่า 12 กลุ่ม

กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เรียกร้องอย่างต่อเนื่อง โดยการชุมนุมกันหลายครั้ง ครั้งละยาวนาน จนสังคมทั่วไปเกิดความสับสนว่าเป็นกลุ่มไหนกันแน่ แต่ทุกกลุ่มก็มีปัญหาสำคัญคือ ถูกทางราชการตั้งเงื่อนไขใหม่ ๆ เพื่อการตรวจสอบเช่น การใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแปลการทำประโยชน์ในรูปแปลงที่ตรวจสอบ การใช้เทคนิคคอมพิวเตอร์ การตรวจสอบกันคนละครั้งทำให้เกิดรูปแบบกรรมสิทธิ์ทับซ้อน

รวมรายชื่อผู้เรียกร้องตามบัญชีของรัฐบาลจำนวน 17,000 คน ซึ่งเกิดจากการแตกตัวของสมาชิกแต่ละกลุ่มและไม่ได้ตรวจสอบรายชื่อซ้ำซ้อนจนถึงปัจจุบัน มีแต่กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ยอมรับเงื่อนไขของรัฐบาลไม่มีที่แวใด ๆ ว่าจะได้รับการแก้ไขตามข้อเรียกร้อง

ความเคลื่อนไหวสำคัญคือ เรื่องการจ่ายค่าชดเชยให้แก่ราษฎร 1,154 ราย เมื่อปลายปี 2540 ถูกหยิบยกเป็นประเด็นการเมืองระหว่างรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ กับฝ่ายค้าน (พรรคความหวังใหม่) และรัฐบาลได้นำมาเป็นข้อกล่าวหาว่ามีการทุจริตและสร้างเป็นกระแสาวทุกครั้งที่จะมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจ พร้อมทั้งโอกาสที่ประชาชนต่าง ๆ จะมีการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาล รัฐบาลก็จะหยิบยกกรณีราษีไศลขึ้นมาประโคมข่าวเพื่อลดความน่าเชื่อถือขององค์กรประชาชน ตลอดปี 2541 - 2542 จนเกิดการฟ้องหมิ่นประมาทกันหลายคดี และต่อมามีการแจ้งความคดีทุจริตต่อนายอดิศร เพียงเกษ อดีตรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ขณะที่มีการอนุมัติจ่ายค่าชดเชย พร้อมทั้งแกนนำชาวบ้านอีก 4 คน แต่คดีถูกอัยการสั่งไม่ฟ้องในปี 2544 ต่อมากรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานจึงแต่งตั้งนายฟ้องร้องคดีแฟงฐานโกงทรัพย์สินต่อราษฎร จำนวน 450 ราย ที่ได้รับค่าชดเชยไปแล้วให้คืนเงินแก่รัฐ คดีนี้ยืดเยื้ออยู่จนถึงปัจจุบัน

ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องราษฎรกลุ่ม คอ ปม. หรือสมัชชาคนจนจึงได้ผลักดันให้เกิดการศึกษามลกระทบคามมติ กรม. 29 เมษายน 2540 และในปี 2543 จึงมีการว่าจ้างสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์มหาวิทยาลัยศึกษามลกระทบทางสังคมและหามาตรการแก้ไขผลกระทบอย่างยั่งยืน และมีผลให้รัฐบาลยอมตั้งเปิดเขื่อนราษีไศล ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2543 เป็นต้นมา เพื่อศึกษามลกระทบและให้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาการชดเชยที่ดินแก่ราษฎรให้เสร็จสรรพ ก่อนที่จะมีการดำเนินการต่อไปของเขื่อนราษีไศล จนถึงปัจจุบันการศึกษามลกระทบยังไม่แล้วเสร็จและการตรวจสอบ - ชดเชย ก็ยังไม่มีความคืบหน้าใด ๆ ปัจจุบันการปฏิรูประบบราชการ และมีการโยกย้ายภารกิจในโครงการโขง ชี มูล ไปอยู่ภายใต้กรมชลประทาน กระทรวงเกษตร ฯ ทำให้คณะกรรมการทุกชุดที่รัฐบาลตั้งขึ้นมาก่อนหน้านี้ต้องสิ้นสภาพไป

ตั้งแต่กลางปี 2544 เป็นต้นมา เริ่มมีข้อเสนอจากกลุ่มราษฎรหลายกลุ่มให้มีการทบทวนโครงการราชินีไสลอย่างจริงจัง ว่าผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นคุ้มกับที่ลงทุนไปหรือไม่ และความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เกิดขึ้นแล้ว ควรมีมาตรการและแผนในการฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ และให้ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการกำหนดแผนภาคประชาชนขึ้นมา

อีกด้านหนึ่ง จากการเรียกร้องทางนโยบาย ได้มีการเล็งเห็นว่าชาวบ้านพัฒนาทางเลือกในการแก้ปัญหาในชุมชนของตนเองให้เด่นชัด เป็นทางเลือกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและศักยภาพของชุมชนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จึงได้ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนพัฒนา "โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าหามมูล" มีแผนการพัฒนาด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าหามมูลโดยองค์กรชุมชนแผนการพัฒนาอาชีพเกษตรและหัตถกรรม และแผนการเผยแพร่รณรงค์เกี่ยวกับป่าหามมูลแก่สาธารณชนทั่วไป โครงการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เป็นเวลา 3 ปี (2542 - 2545) การดำเนินงานได้บังเกิดผลดังนี้

(1) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าหามมูล จัดทำเป็นป่าหามชุมชน และศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ที่ป่าหามมูลแบ่งพื้นที่ 3,000 ไร่ อยู่ในเขตบ้านคอนจิก คอนสำราญ ทำงานและบ้านเหล่าข้าว ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เกิดรูปธรรมของการอนุรักษ์พื้นที่โดยบทบาทในการฟื้นฟูอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ มีระเบียบในการดูแลร่วมกัน ทั้งยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับป่าหาม

(2) การพัฒนาด้านการเกษตร เกิดแบบแผนการเกษตรผสมผสานในไร่นา โดยการนำพืชป่าหามมาขยายปลูกในแปลงเกษตรจำนวนสมาชิก 50 คน ใน 9 หมู่บ้านในอำเภอราชินีไสล - โพธาราม ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

(3) กลุ่มหัตถกรรมกก ผือหาม เกิดกลุ่มสตรีจาก 8 หมู่บ้านจำนวน 149 คน ได้ใช้วัสดุจากป่าหามคือ กก และผือมาพัฒนาเป็นสินค้าหัตถกรรมหลากหลายชนิด และมีความต้องการของตลาด นอกจากจะพัฒนาสินค้าแล้ว กลุ่มดังกล่าวมีการเสริมให้มีการเรียนรู้และพัฒนาบทบาทของผู้หญิง และการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมร่วมกันในกิจกรรมกองทุน - ออมทรัพย์

(4) การรณรงค์เผยแพร่ ได้เกิดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านป่าหามในโรงเรียนและในท้องถิ่นโดยการจัดทำ การผลิตสื่อ การจัดทัวร์ให้แก่ผู้สนใจทั้งนักวิชาการ นักศึกษา นักพัฒนา และหน่วยงานราชการต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ โดยใช้ฐานความรู้ที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าหามชุมชนมูล

สรุปได้ว่า ชุมชนรอบป่าหามราชินีไสลได้ใช้สิทธิของตนอย่างต่อเนื่องในหลายด้านคือ

- (1) สิทธิในการรับรู้ข่าวสารข้อมูล โดยการติดตามเพื่อรู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ จนนำมาสู่การแก้ปัญหาบางระดับ
- (2) สิทธิในการตรวจสอบนโยบายรัฐ โดยใช้กระบวนการให้มีการศึกษาผลกระทบ ประเมินโครงการ
- (3) สิทธิการสร้างความรู้ ในการพัฒนาตนเองด้านต่าง ๆ จะพัฒนาเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น ให้เป็นที่ยอมรับต่อไป
- (4) สิทธิในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการกำหนดแผนภาคประชาชนและขอสนับสนุนจากรัฐ
- (5) สิทธิในการชุมชนอย่างสงบปราศจากอาวุธ

1.2.5 ประเด็นวิจัยสิทธิชุมชน

1.2.5.1 สรุปบทเรียนการใช้สิทธิ ในระยะ ๑๐ ปี ที่ผ่านมาและการดำเนินการใช้สิทธิต่อเนื่อง

- 1) ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน นิยามความหมายตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน
- 2) ประมวลกระบวนการใช้สิทธิที่ผ่านมา
- 3) บทเรียนการใช้สิทธิ จุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยเอื้อและอุปสรรค
- 4) การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งฐานทรัพยากร ชุมชนนโยบายรัฐ และผลกระทบจากสถานการณ์ระดับสากล
- 5) แนวทางการใช้สิทธิโดยบูรณาการบทเรียนเดิมสู่การกำหนดแนวทางการใช้สิทธิชุมชนในอนาคต
- 6) การพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การพัฒนาทางเลือกอาชีพและการรวมกลุ่ม

1.2.5.2 รายชื่อนักวิจัยไทบ้าน

- 1) นายสิงห์ จำเริญ ราษฎรอาวุโสบ้านฝั่ง ต.หนองแค อ.ราชไศล ผู้ริเริ่มในการใช้สิทธิยุคแรก
- 2) นายเสริม สาอุคม ราษฎรอาวุโส บ้านตงแดง ต.ด่าน อ.ราชไศล
- 3) นายบา บุตรวงศ์ ราษฎรบ้านดอนงูเห่ล้อม ต.หนองแค อ.ราชไศล
- 4) นางสมบูรณ์ วังผือ แกนนำสตรีบ้านด่าน ต.ด่าน อ.ราชไศล
- 5) นายไพจิตร ศิลาวัณย์แกนนำบ้านฝั่ง ต.หนองแค อ.ราชไศล

- 6) นายศักดิ์สิทธิ์ บัวพันธ์ อบต.ตำบลด่าน อ.ราชันโคก จ.ศรีสะเกษ
 7) นายบุญมี ไสกังค์ บ้านหาญฮี ต.ดอนแรด อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 8) นายบุญมา ลำโกลน บ้านดอนโฆง ต.ท่าหาดยาว อ.โพธิ์ทราย จ.

ร้อยเอ็ด

- 9) นายหรรษ์ เพิ่มผล บ้านทับใหญ่ ต.ทับใหญ่ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 10) นายประดิษฐ์ โกศลบ้านหาญฮี ต.ดอนแรด อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
 11) นายประวิทย์ สุขาวรรณ อบต.หนองแค อ.ราชันโคก
 12) นางผา กองธรรม ประธานกรรมการประชุมชนกุดเป่ง
 13) นางรำพัน จันทะตรกลุ่มสตรีกก ผือทามบ้านหนองแห้ว
 14) นายเสวียม วิธชนาม กลุ่มเกษตรทามมูน บ้านเหล่าข้าว อ.โพ

ทราย จ.ร้อยเอ็ด

- 15) นายพุดิ บุญเต็ม อบต.ยางคำ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด
 16) นายธนาคุณวัฒน์ กมล ประธานบริหารอบต.ท่าหาดยาว อ.โพ

ทราย จ.ร้อยเอ็ด

- 17) นายสมัย หงษ์คำ อบต.หนองแค อ.ราชันโคก

1.3 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยองค์ความรู้การจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชนบ้านหนองแค-สวนสวรรค์ ตำบลหนองแค อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ

1.3.1 ประวัติชุมชน

ประวัติการก่อตั้งบ้านหนองแค ตามที่ผู้เฒ่า ผู้แก่ เล่าสืบต่อกันมา ความว่า พญากระตือล และพวกซึ่งอพยพมาจากประเทศลาว มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านใหญ่และบ้านหลุมไผ่ ค. เมืองคง อ.รามัญ จ.ศรีสะเกษในปัจจุบัน แต่พบว่าลักษณะภูมิประเทศไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ทำมาหากิน จึงได้อพยพมาเรื่อย ๆ จนถึงริมฝั่งแม่น้ำมูลและพบว่า เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ หาดูหาหินสะดวกสบาย จึงตั้งหมู่บ้านก็คือ บ้านหนองแคในปัจจุบัน

อีกกระแสหนึ่งก็เล่าว่า ผู้ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี้คนแรกคือ ย่าตุ้ ซึ่งอพยพมาจากบ้านหนองตะมะ อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ ย่าตุ้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ จึงถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้านและเดินทางเร่มาเรื่อย ๆ จนมาพบแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ จึงตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่ เรื่องย่าตุ้ เป็นความเชื่อต่อกันมาถึงคนรุ่นหลังเมื่อ 30 ปีที่แล้วย่าตุ้ได้ขุดบ่อน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า "ลำย่าตุ้" เป็นบ่อน้ำซับมีน้ำไหลตลอดทั้งปี ซึ่งชาวบ้านหนองแคได้ตักใช้และดื่มทั้งหมู่บ้าน ทั้งเชื่อกันว่าอย่าให้เด็กเดินเข้ามาใกล้ "ลำย่าตุ้" เพราะจะทำให้เด็กร้องไห้ไม่ยอมหยุดทั้งคืน ชาวบ้านเรียกว่า "ผีย่าตุ้มาเฮ็ด" วิธีแก้ให้หายจะต้องมาบนบานย่าตุ้ด้วยไข่ 1 ฟอง เหล้า 1 กระป๋อง(กะลามะพร้าว) แล้วเด็กจะหยุดร้องไห้ ปัจจุบัน "ลำย่าตุ้" ได้ถูกถมไปแล้ว เพราะการสร้างถนนลาดยางสาย สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด - รามัญ จ.ศรีสะเกษ

ประวัติศาสตร์ของบ้านหนองแคอีกชุดหนึ่ง กล่าวว่า คนที่มาก่อตั้งบ้านหนองแคคนแรกคือ นายอ่อน สีหบุตร ซึ่งเป็นกำนันคนแรกของตำบลหนองแคกับพวกได้อพยพมาจากบ้านหนองครก หนองตะมะ จ.ศรีสะเกษ และพบว่าพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้พากันตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน ส่วนชื่อ "บ้านหนองแค" ทุกคนที่ให้ข้อมูลบอกเล่าตรงกัน คือ ตั้งชื่อตามต้นแคจำนวนมากใหญ่ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งหนองน้ำ

ต่อมาหมู่บ้านได้ขยายครอบครัวย่อออกมาเรื่อยๆ จึงแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 1 และหมู่ 17 และแยกออกเป็นบ้านสวนสวรรค์ หมู่ 12 อยู่ติดกัน

สำหรับบ้านสวนสวรรค์ หมู่ที่ 12 มี นายแดง สมศรี, ครูกลอง สีหบุตร และ นายบุญทัน บุตรศรี ได้ทยอยย้ายบ้านเรือน ขยายพื้นที่มาอยู่ในที่สวนชานบ้านหนองแค ตั้งแต่ปี 2503 จนมีผู้มาตั้งบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น จึงมีการแยกการปกครองออกมา บริเวณที่ตั้งบ้านมีสวนมะม่วงและแปลงพืชผักสวนครัวหนาแน่น จึงพากันตั้งชื่อว่า "บ้านสวนสวรรค์"

การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านหนองแค-สวนสวรรค์ มีความสัมพันธ์อย่างสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำมูล บริเวณดังกล่าวมีป่าทามผืนใหญ่หลายพันไร่สองฝั่งแม่น้ำมูล ชาว

บ้านใช้พื้นที่ลุ่มต่ำบริเวณหนองน้ำ กุด ฮอง (ร่องน้ำ) ในการทำนาในฤดูแล้ง (พฤษภาคม-กันยายน) เรียกกันว่า "นาหนอง" หรือนาตาม ทำการประมง เลี้ยงสัตว์ เก็บพืชผัก สมุนไพร ซึ่งในระบบเศรษฐกิจยังชีพในอดีตถือว่าเป็นชุมชนที่มีอยู่มีกินอย่างพอเพียง

การทำนาในพื้นที่ตาม แม้อผลผลิตจะสูงกว่านาทุ่งทั่วไป แต่ก็เสี่ยงต่อการถูกน้ำป่าท่วมเสียหายในปีน้ำหลาก ระยะต่อมาที่เศรษฐกิจการค้าขยายตัวจึงมีการบุกเบิกพื้นที่สูงในการทำนาสมัยใหม่ พร้อมกับการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจเช่น ปอแก้ว พื้นที่ตามซึ่งเคยถูกใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกเฉพาะที่ลุ่มต่ำ ก็ถูกบุกเบิกออกไปอย่างกว้างขวาง ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเริ่มเปลี่ยนจากเดิมที่เป็นที่ส่วนรวมใช้ประโยชน์ร่วมกัน มาเป็นการจับจองเป็นของกลุ่มเครือญาติและเป็นของปัจเจกชนมากขึ้น จนปัจจุบัน พื้นที่ตามซึ่งเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงบริเวณนี้ถือเป็นแปลงที่ดินที่มีผู้ครอบครองทำประโยชน์เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ แม้ทางราชการจะไม่ได้ออกเอกสารสิทธิ์ใด ๆ ให้ แต่ถือว่าชุมชนยอมรับสิทธิกันตามจารีตประเพณี

ความพยายามในการใช้พื้นที่ตามในการเพิ่มผลผลิตการเพาะปลูก เริ่มในปี 2512 โดยการทำนาปรัง ซึ่งทำกันระหว่างเดือนเมษายน-เมษายน ไม่ต้องเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเหมือนนาตามที่เคยทำ แต่ก็ต้องหาวิธีการในการจัดการน้ำ วิธีง่าย ๆ คือ การทดน้ำจาก กุด หนอง สู่นาโดยการใช้ "กะโหลก" วิดน้ำ ผู้ที่ริเริ่มทำนาปรังในพื้นที่นี้ คือ นายจันดา เดียงสา นายแทน บุคคิ นายโสม บุคคิ พวกกันทำนาปรังที่บริเวณ กุดน้อย, นายไธ สมศรี นายทองมี สมศรี และนายสนั่น สุขใส ทำนาปรังที่บริเวณ กุดปรกการ, นายเลง สมศรี นายเพชร บุญตา ทำนาปรังที่บริเวณ กุดขอนแก่น, นายหอม สมศรี นายบุญใส ติดะบาล นายไพจิต สีหบุตร และ นายรูน สมศรี ทำนาปรังบริเวณกุดโดน

ต่อมา ปี 2521 เกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ ผลผลิตเสียหายทั้งนาตามและนาทุ่งทั่วไป เกิดจุดเปลี่ยนระบบการผลิตครั้งใหญ่ในห้องถิ่น ในฤดูแล้งปีต่อมา ชาวบ้านได้เริ่มหันมาทำนาปรังในพื้นที่ตามมากขึ้น ซึ่งมีหน่วยงานรัฐคือ กรมชลประทาน ได้นำเครื่องสูบน้ำและน้ำมันจำนวน 2 เครื่องมาให้ชาวบ้าน เกิดกลุ่มผู้ทำนาปรังขึ้นในชุมชนตามฐานของการสนับสนุนเครื่องสูบน้ำของกรมชลประทาน นั้นเอง ปัจจุบัน มีสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น ในปี 2545 ในบ้านหนองแค และสวนสวรรค์ มีกลุ่มผู้ทำนาปรังทั้งหมด 7 กลุ่ม มีเครื่องสูบน้ำเพิ่มขึ้นเป็น 7 เครื่อง กระจายอยู่ตามพื้นที่ตามฐานแหล่งน้ำ ทั้งในลำน้ำมูล และกุด หนอง ต่าง ๆ

นับแต่ปี 2525 มีการใช้รถไถมาใช้งานในไร่กันอย่างแพร่หลาย ทำให้จำนวนวัว-ควายในชุมชนลดลง มีการขายวัว-ควายจำนวนมากเพื่อซื้อรถไถ

ปี 2536 มีการก่อสร้างเขื่อนราษีไศลเสร็จและเริ่มกักเก็บน้ำ เกิดภาวะน้ำท่วมพื้นที่ป่าตามเหนือเขื่อน ป่าตามหนองแค สวนสวรรค์ เป็นพื้นที่ได้เขื่อน แต่ก็ประสบผลกระทบอีกด้านหนึ่งซึ่งรุนแรงไม่แพ้กัน คือ น้ำที่ถูกปล่อยจากเขื่อนราษีไศลทะลักท่วมนาตามและนาปรังเสียหายเป็นประจำเกือบทุกปี และแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้ง หนอง กุด และแหล่งน้ำจืด น้ำซับ ที่เคยใช้บริโภค

เสียหายเกือบหมด เช่น ในปี 2539 เกิดภาวะน้ำท่วมเฉียบพลันและท่วมขังเป็นระยะเวลานาน ระบบธรรมชาติเปลี่ยนแปลง น้ำท่วมเร็วและลดช้า พื้นที่ทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ไม่มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล ชุมชนเริ่มมีความขัดแย้งสูง

ปี 2541 - 2542 ชาวบ้านเริ่มรวมกลุ่มกับเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ สองฝั่งลำน้ำมูล หลายชุมชนเพื่อผลักดันให้ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์ ศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากเขื่อนห้วยนา อีกหนึ่งเขื่อนในโครงการโขง ชี มูล อยู่ทางลงไปด้านใต้เขื่อนราษีไศล 90 กิโลเมตร เพราะการเก็บกักน้ำของเขื่อนห้วยนา อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ทามหนอง แด-สวนสวรรค์ในอนาคต รัฐบาลได้ตอบสนองโดยมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 ให้ยุติการปิดเขื่อนห้วยนาไว้ก่อน และจัดตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมจากการก่อสร้างเขื่อนห้วยนา และคณะกรรมการระดับจังหวัดเพื่อตรวจสอบทรัพย์สินของราษฎร ซึ่งดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

อีกปัญหาหนึ่งที่ทับซ้อนกันอยู่ในพื้นที่ คือ ในปี 2525 ทางราชการได้ประกาศเขตป่าสงวน "โนนห้วย" ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน บ้านหนองแด สวนสวรรค์ เหล่าโคน ดอนงูเห่ล้อม และบ้านร่องอโคก เป็นพื้นที่ 2,012 ไร่ และต่อมาในปี 2537 มีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสส.) ทับที่ชาวบ้านสวนสวรรค์และหนองแด รวม 3 แปลง พื้นที่ 113 ไร่ พร้อม ๆ กับแปลงอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลถัดจากบ้านสวนสวรรค์ลงไป เป็นพื้นที่หลายพันไร่

1.3.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านหนองแด หมู่ที่ 1, หมู่ 17 และบ้านสวนสวรรค์ หมู่ที่ 12 ถือเป็นชุมชนเดียวกัน อยู่ในเขตตำบลหนองแด อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ อยู่ริมถนนสาย ราชีไศล - สุวรรณภูมิ (จ.ร้อยเอ็ด) ห่างจากตัวอำเภอราษีไศล 4 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตบ้านดง ต. หนองแด อ.ราษีไศล
ทิศใต้	ติดต่อกับป่าทามและแม่น้ำมูล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านร่องอโคก ต.เมืองคง อ.ราษีไศล
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านดอนงูเห่ล้อม ต.หนองแด อ.ราษีไศล

1.4.2 วัฒนธรรมภาษาถิ่น

ในอดีตชาวบ้านหนองแด - สวนสวรรค์ มีเชื้อสายเป็นชาวเผ่าญ้อ ภาษาที่ใช้ในอดีตส่วนใหญ่เป็นภาษาญ้อตามบรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันไม่มีการใช้ภาษาญ้อแล้ว ใช้ภาษาลาว (สำเนียงศรีสะเกษ) เป็นภาษาสื่อสารหลักในชุมชน

ระบบเครือญาติในบ้านหนองแคมีตระกูลใหญ่ ๆ 3 ตระกูลคือ ตระกูลสีหบุตร
ตระกูลสมศรี และตระกูลติระบาล

1.3.3 การศึกษา

บ้านหนองแค มีโรงเรียนบ้านหนองแค ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา รองรับ
การศึกษาของคนในชุมชน เปิดสอนตั้งแต่ ชั้นอนุบาล - ประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนจากบ้านตั้ง
และบ้านสวนสวรรค์มาเรียนด้วย เริ่มก่อสร้างอาคารโรงเรียนบ้านหนองแค เมื่อปี พ.ศ.2415 โดยมี
นายทอง-ใส หงษ์อิน เป็นครูใหญ่คนแรก ปัจจุบันมี นายนิคม บุรกรรม ดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรง
เรียนบ้านหนองแค มีนักเรียนทั้งหมด 166 คน ประกอบด้วย

ชั้นอนุบาล 1	จำนวน 16 คน
ชั้นอนุบาล 2	จำนวน 30 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	จำนวน 17 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2	จำนวน 21 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3	จำนวน 8 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	จำนวน 18 คน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	จำนวน 25 คน
และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	จำนวน 31 คน

1.3.4 การปกครอง

ด้วยบ้านหนองแคเป็นบ้านหลักของตำบล มีระบบเครือญาติเป็นกลุ่มก้อนแน่น
เหนียว เป็นกลุ่มประชากรกลุ่มใหญ่ในตำบล ผู้ใหญ่บ้านหนองแค เกือบทุกสมัยที่ผ่านมา จึงมักได้
รับเลือกเป็นกำนันตำบลหนองแคไปด้วย มีผู้ใหญ่บ้าน-กำนันมาแล้วจำนวน 9 คน คือ นายพิลา

สมศรี นายหลวงทอง ติระบาล นายหลวงแสง สมศรี นายสังข์ ลำไย นายผา
สุวรรณคำ นายอ่อน สีหบุตร นายเกียง สีหบุตร นายปิ ชินพันธ์ นายลุน สมศรี กำนัน
คนที่ 10 เปลี่ยนไปเป็นคนบ้านฝั่ง หมู่ที่ 4 คือนายประดิษฐ์ นรสาร

1.3.5 ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

บ้านหนองแค-สวนสวรรค์ มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทั้ง
ในพิธีกรรมและการหาอยู่หากิน ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านหนองแคประกอบด้วยดังนี้

1) ป่าช้า มีพื้นที่ประมาณ 7 ไร่ อยู่บริเวณริมหนองแคทางทิศใต้ของหมู่บ้าน
ในอดีตใช้ในพิธีกรรมเผาศพ แต่ปัจจุบันบ้านหนองแคมีเมรุใช้ในการเผาศพแทน ทำให้ไม่มีการใช้
ประโยชน์จากป่าช้า

2) ป่าคอนปุดา เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม มี 2 ป่าอยู่ทางทิศตะวันออกเป็นป่าคอนปุดาของบ้านหนองแคว หมู่ที่ 1 มีพื้นที่ 11 ไร่ ทางทิศตะวันตกเป็นคอนปุดาของบ้านหนองแคว หมู่ที่ 17 มีพื้นที่ประมาณ 11 ไร่ ใช้ประโยชน์ทางพิธีกรรม การเลี้ยงผีปูดของหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ หวงห้าม และไม่มีใครกล้าทำลายหรือตัดต้นไม้ในป่าคอนปุดาเลย แต่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการเก็บพืชผัก ผลไม้ หาเห็ด และปลอยสัตว์เลี้ยง

3) หนองแคว เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ติดถนนลาดยางสายสุวรรณภูมิ - ราชโศภิต ใช้ประโยชน์ในการสูบน้ำเพื่อทำนาปรังในของหมู่บ้าน และใช้ประโยชน์ทางประเพณีการแข่งขันเรือของตำบลทุกปี

4) ป่าทามตลอดริมฝั่งแม่น้ำมูล เป็นพื้นที่ตะพักลุ่มน้ำที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝนเกือบทุกปี ประกอบไปด้วยพื้นที่สูง ต่ำ ด้านหนึ่งลาดขึ้นที่ตอนต้นบ้าน อีกด้านลาดขึ้นสู่ฝั่งแม่น้ำมูล ซึ่งมีฝั่งสูง มีความกว้างประมาณ 3-4 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ทำกินและใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากินร่วมกันของชาวบ้าน มี กุด หนอง ร่องน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีต้นทุน้ำและทรัพยากรทางน้ำอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งชุมชนบ้านหนองแควและสวนสวรรค์ใช้ประโยชน์ในการทำนาปรังและการเกษตรอื่น ๆ แหล่งน้ำที่สำคัญ คือ (คูแผนที่ทรัพยากรในชุมชน)

- กุดปรกการ (พื้นที่ 500 ไร่)	- กุดปลาก่า (2 ไร่)
- หนองผักแว่น (1 ไร่)	- กุดงูสิง (2 ไร่)
- หนองบึง (3 ไร่)	- กุดใหญ่ (6 ไร่)
- หนองสองห้อง (3 ไร่)	- กุดนายโท (3 ไร่)
- หนองซอน (2 ไร่)	- กุดตากผ้า (3 ไร่)
- หนองแห่น (4 ไร่หนองหล่ม (2 ไร่)	- กุดน้อย (8 ไร่)
- หนองน้ำจั้น (2 ไร่)	- หนองเบ็น (3 ไร่)
- หนองน้ำขุ่น (2 ไร่)	- หนองไฮ (1 ไร่)
- หนองบักจับ (2 ไร่)	- หนองหม้อแกง (2 ไร่)
- หนองส้ม หรือ หนองแคนน้อย (7 ไร่)	- หนองลำ้ง (2 ไร่)
- หนองแคว (94 ไร่)	- กุดหวาย (10 ไร่)
- หนองเต่า (2 ไร่)	- กุดซอน (2 ไร่)
- กุดอีเขม (2 ไร่)	- กุดแซ่ล้อย (9 ไร่)
- กุดโค่น (4 ไร่)	

หนองและกุดต่าง ๆ เหล่านี้ ในอดีตถือว่าเป็นที่ส่วนรวมที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน เมื่อครอบครัหรือเครือญาติใดเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะทำการเพาะปลูก สิทธิครอบครอง

4.2.1 แหล่งสาธารณะสมบัติของชุมชน

1) วัด

บ้านหนองคูมีวัดอยู่ 1 แห่ง แห่งที่ 1 ชื่อวัดราษฎร์อุดม วัดราษฎร์อุดมมีพื้นที่ ประมาณ 4 ไร่ สร้างเมื่อปี พ.ศ.2460 วัดราษฎร์อุดมตั้งติดกับชุมชน อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพระจำพรรษาอยู่ 5 รูป มีศาลาการเปรียญอยู่ 1 หลังและมีกุฏิพระอยู่ 1 หลัง ในช่วงที่เข้าพรรษาชาวบ้านที่มีลูกหลานที่มีอายุครบบวชก็จะมาบวชและจำพรรษาอยู่วัดนี้

แห่งที่ 2 เป็นสำนักสงฆ์ ชื่อสำนักสงฆ์พิทักษ์ธรรม ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2539 ตั้งอยู่ป่าช้าของหมู่บ้านอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีกุฏิพระอยู่ 3 หลังขนาดเล็ก ศาลาการเปรียญ 1 หลัง มีพื้นที่ทั้งหมด 67 ไร่ สำนักสงฆ์แห่งนี้มีพระจำพรรษา 2 รูป ส่วนมากมาจากต่างถิ่น

2) โรงเรียน

ช่วงปี พ.ศ. 2484 โรงเรียนตั้งอยู่ในวัดราษฎร์อุดม ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2498 ตั้งอยู่ในที่สาธารณะของหมู่บ้านมีเนื้อที่ ประมาณ 15 ไร่

3) ฉางข้าวชุมชน

ในหมู่บ้านหนองคูมีระบบฉางข้าวรวมของหมู่บ้าน ขนาดบรรจุ 20 ตัน แต่เดิมทางรัฐจัดตั้งให้ และมีข้าวเปลือกเป็นกองทุนหมู่บ้าน รวม 2 ตัน และชาวบ้านร่วมกันบริจาคเข้ากองทุนร่วมเพิ่มอีก รวมทุนเดิมเป็น 4 ตันในปีแรก แต่แต่ละปีจะมีชาวบ้านนำไปบริโภค ที่เหลือจะไปขายเป็นข้าวเก่าและจะซื้อข้าวใหม่มาแทน ให้ผู้กู้ทำสัญญาส่งคืนคืนเมื่อสิ้นปี คณะกรรมการจะเอาดอกตามที่มติของหมู่บ้าน เช่น กู้ข้าว 5 ตัน จะต้องส่งคืนต้นพร้อมดอก 5 ตัน 1 ตัน แต่ถ้าปีไหนแล้งการส่งคืนจะต้องเป็นปีถัดไป

4) ศาลากลางบ้าน

มีศาลากลางบ้าน 1 หลัง ซึ่งชาวบ้านจัดทำร่วมกัน ใช้ทำกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน เช่น งานบุญประเพณีต่าง ๆ หรือการประชุมใหญ่ของชุมชน

5) ไฟฟ้า

ในปี พ.ศ. 2527 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ขยายเขตไฟฟ้า เข้าในหมู่บ้านหนองคู การไฟฟ้าได้มาตั้งเสาไฟฟ้า ให้ชาวบ้านออกเงินสมทบและเดินสายไฟตามบ้านเข้าบ้านของตนเอง ซึ่งชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากไฟฟ้าในด้านแสงสว่าง หรือใช้ไฟฟ้าเพื่อความบันเทิง เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น วิทยุเทป อื่นๆ

4.2.2 การประกอบอาชีพ

ส่วนใหญ่ประชากรในหมู่บ้านมีอาชีพ ทำนา มีเนื้อที่การถือครองประมาณ 10 – 15 ไร่ /ครอบครัวส่วนใหญ่ใช้ โถนา และมีรถไถนาเกือบทุกหลังคาเรือน มีการรับจ้างร้อยละประมาณ 50 ส่วนมากอพยพเข้ากรุงเทพ และไปต่างประเทศ

การเลี้ยงสัตว์เริ่มมีชาวบ้านให้ความสนใจมากขึ้น ปัจจุบันร้อยละประมาณ 50 ที่เลี้ยงวัวควาย โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 2-3 ตัว

สภาพที่ดิน แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่อยู่ที่ ธ.ก.ส. เฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 4 – 5 ไร่/ครอบครัว

การรวมกลุ่มของชาวบ้าน เช่น กลุ่มเงินกู้ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มร้านค้าชุมชน

4.2.3 สถานทรัพยากรชุมชน

1) ทรัพยากรแหล่งน้ำ

แม่เฒ่า อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้านประมาณ 400 เมตร

หนองคู อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างจากน้ำชีประมาณ 100 เมตร

หนองหินเหิบ อยู่ห่างจากน้ำชี 100 เมตร อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กม.

ห้วยหินลาด อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้านประมาณ 7 กม.

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แห่บ่อ เป็นที่วัวควายลงกินน้ำ หาปลา สูดน้ำทำการเกษตร หนองคูสูบน้ำทำประปาหมู่บ้านตลอดปี

ปัญหาแหล่งน้ำ

มีเขื่อนกั้นน้ำชีบริเวณบ้านแก้งสนามนางห่างจากบ้านหนองคูประมาณ 10 กม. และมีเขื่อนกั้นน้ำชีอยู่ที่ชนบท ในหน้าแล้งน้ำชีจะขาดช่วงบริเวณบ้านหนองคู

บางปีน้ำหนองคูแห้ง น้ำชีก็ไม่มีจะสูบน้ำเข้าชาวบ้านไม่มีน้ำใช้ในครัวเรือน

2) ทรัพยากรป่าไม้

ป่าช้า อยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่

ป่าโคกกระใหญ่ อยู่ทางด้านทิศตะวันออกมีเนื้อที่ประมาณ 170 ไร่ และป่าริมฝั่งชี

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การหาของป่า เลี้ยงสัตว์ จัดเก็บขยะ หา
ฟืน ไม้ใช้สอยในครัวเรือน

ปัญหาป่าไม้ มีการบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตร ฤดูแล้งเกิดไฟป่า มีสิ่งปฏิกูล
จากขยะในชุมชน สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างมาก

3) ทรัพยากรดิน ลักษณะดินร่วนปนทราย ริมฝั่งซีดินมีลักษณะดินทาม ดินเหนียว
เหมาะแก่การปลูกพืช และทำการเกษตร

การใช้ประโยชน์ ทำนา ปลูกผัก พืชระยะสั้น ทำไร่อ้อยในบริเวณที่โคก
หรือหัวไร่ปลายนา ปลูกปอ ทำสวนมะม่วง

สภาพปัญหา ปัญหาด้านขาดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้จะแห้งเหี่ยวเร็ว การสูญเสีย
ที่ดินให้กับนายทุน (โรงงานน้ำตาลกว๊านซื้อไปทำโครงการแก่งราษฏรมีประมาณ 1,000
กว่าไร่) น้ำท่วมไร่นา เวล่าน้ำหลากทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เวล่าน้ำลดน้ำกับขด
ช่วงไม่มีน้ำทำการเกษตร

4.2.5 สภาพด้านสังคมและการปกครอง

บ้านหนองตู่เป็นหมู่บ้านขนาดกลางมีครัวเรือนประมาณ 225 หลังคาเรือน
มีประชากร ทั้งหมดจำนวน 1,300 คน แบ่งเป็นเพศชาย 590 คน เพศหญิง 710 คน

ความสัมพันธ์ในชุมชน ชาวบ้านหนองตู่นับถือศาสนาพุทธ เป็นคนเชื้อ
ชาติไทย สัญชาติไทย ส่วนชาวบ้านหนองตู่จะเป็นคนพื้นที่ใกล้เคียงย้ายเข้ามาอยู่เช่น อำเภอแวง
น้อย อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น และจากจังหวัดนครราชสีมา หมู่บ้านใกล้เคียงบางคนมาเป็น
เชย หรือสะใภ้ของบ้านนี้ ชาวบ้านจะรวมตัวกันช่วยเหลืองานบุญประเพณีของหมู่บ้าน มีความร่วม
มือร่วมใจกันดีในการรักษาสาธารณะสมบัติของส่วนรวม

การรวมกลุ่มชาวบ้านหนองตู่ เป็นการรวมกลุ่มโดยมีรัฐและเอกชนเข้ามา
จัดตั้งกลุ่มต่างๆดังนี้ คือ

1) กลุ่มออมทรัพย์ เป็นกลุ่มทางรัฐเข้ามาสนับสนุน ให้สมาชิกออมเป็นราย
เดือน 10 บาท ต่อเดือน และสมาชิกมีสิทธิกู้ในเวลาฉุกเฉิน เช่น เจ็บป่วยและใช้หนี้เอกสารบ้านโดย
มีประธานชื่อ กงหัน วันวาน

2) กลุ่มเลี้ยงสัตว์ เป็นกลุ่มได้โคพระราชทานและสนใจที่จะเลี้ยงโค ได้มีสมาชิก 30 คน ต่อมาหลายๆเดือนก็ได้ตั้งเป็นกลุ่ม ผู้เลี้ยงสัตว์และได้รับสมาชิกเพิ่ม 19 คน รวม 49 คน ประธานกลุ่มชื่อ นายอนันท์ ภูมิ

3) กลุ่มร้านค้าสหกรณ์ โดยชาวบ้านหนองตูรวมหุ้นกันหุ้นละ 100 บาท เริ่มแรกมีสมาชิก 40 คน มีทุนเรือนหุ้น 37,000 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 114 คน ทุนเรือนหุ้นปัจจุบัน 205,000 บาท ประธานกลุ่มร้านค้าคือ นายสุรพันธ์ วันวาน

4) กลุ่มออมทรัพย์สตรีตำบลละหานนา

ประธานกลุ่ม นางมะลิวรรณ พังจันทน์ กิจกรรมกลุ่ม คือ การออมทรัพย์ ปล่อยเงินกู้ ทำสัมปลา เงินทุน 45,000 บาท ,เงินออม 40,000 บาท ,สมาชิก 60 คน

5) กลุ่มปลูกหอม

ประธานกลุ่ม นางสมลักษณ์ พาอ้อ กิจกรรมกลุ่ม คือ ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 30 คน เงินทุน 22,500 บาท

6) กลุ่มสุขภาพบาล

ประธานกลุ่ม นางมนตรี พานิชย์ กิจกรรมกลุ่ม คือ ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 17 คน เงินทุน 3,000 บาท

7) กลุ่มทอผ้าลายขิด

ประธานกลุ่ม นางจวีวรรณ แก้วศิริพันธ์ กิจกรรมกลุ่ม คือ ทอผ้า ปล่อยเงินกู้ สมาชิก 11 คน เงินทุน 15,000 บาท

8) กลุ่มยูนิเซฟ

ประธานกลุ่ม นางประครอง สีกาแหล่ง กิจกรรมกลุ่ม ปล่อยเงินกู้แก่สมาชิก เงินทุน 40,000 บาท

9) กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.)

ประธานกลุ่ม นางประครอง สีกาแหล่ง กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชนด้านสุขภาพ สมาชิก 11 คน

10) กลุ่มสตรีแม่บ้านหมู่ 4

ประธานกลุ่ม นางมะลิวัลย์ ศรีมาญา สมาชิกกลุ่ม 20 คน กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชน

11) กลุ่มสตรีแม่บ้านหมู่ 15

ประธานกลุ่ม นางมะลิวัลย์ ตอชัยภูมิ สมาชิกกลุ่ม 20 คน กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชน

12) กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) หมู่ 4

ประธานกลุ่ม นายทองพูน ศรีมาญา กิจกรรมกลุ่ม ช่วยเหลือชุมชนด้านสุขภาพ

สมาชิก 12 คน

4.2.6 ผู้นำของหมู่บ้าน

ผู้นำหมู่บ้านหนองตุ้ มีผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำที่เป็นทางการในอดีตถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2545 บ้านหนองตุ้ ได้แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 4,15 มีผู้ใหญ่บ้าน 2 คนคือ หมู่4 มีผู้นำในอดีตที่ยังไม่แยกหมู่บ้าน ดังนี้

1. นายอ้อม พิทักษ์
2. นายหุ่น จินชัยภูมิ
3. นายคำมี พาอ้อ
4. นายเสน นาไพรวัน
5. นายกลาย หาพรรพ์
6. นายพุทธา โคตระกูล
7. นายบุญพา สมพวง
8. นายสนั่น อุปมา
9. นายเกิน บัวจันทร์
10. นายกงหัน วันวาน ผู้นำปัจจุบัน 2 สมัย

ต่อมา ปี พ.ศ. 2545 ได้แยกเป็น 2 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 15 ผู้นำชื่อ นายไพรัตน์ อินทร์สุราช ผู้นำคนปัจจุบัน ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการนั้นเป็นเรื่องของการปกครองภายในหมู่บ้าน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้มีการจัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้มจำนวน 12 คุ้ม และแต่ละคุ้มได้เลือกหัวหน้าคุ้ม ช่วยกันบริหารหมู่บ้านมีดังนี้

หมู่ 4 แบ่งเป็น 5 คุ้ม ดังนี้

1. คุ้มอีสานสมบูรณ์	นายสมบูรณ์ บัวแพง	เป็นหัวหน้าคุ้ม
2. คุ้มราษฎร์พัฒนา	นายบุญเลิศ ศรีนอก	เป็นหัวหน้าคุ้ม
3. คุ้มมั่นคง	นายดต ทักพงษ์	เป็นหัวหน้าคุ้ม
4. คุ้มสัมพันธไมตรี	นายบัวตรี ชาวทอง	เป็นหัวหน้าคุ้ม
5. คุ้มสรวัดพัฒนา	นายพรมมา พานิช	เป็นหัวหน้าคุ้ม

4.2.7 วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน

ชุมชนยังมีความเชื่อตามฮิด 12 คอง 14 แต่มีประเพณีที่ชาวบ้านให้ความเคารพและยึดถือเป็นประเพณีไม่ได้ขาด คือ เดือน 6 จัดทำบุญบั้งไฟริมฝั่งชี มีศาลเจ้าพ่อน้ำเขียว ช่วงเช้าเลี้ยงปุดา ย่าพ่อบุเขียว พร้อมจุดบั้งไฟขอฟ้าขอฝน เป็นการสืบทอดประเพณีมายาวนาน มีความเชื่อว่าหากทำการเคารพสักการะ การทำมาหากิน ค้าขายรุ่งเรือง และเป็นการบอกกล่าวให้ปกปักรักษาคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

เดือนสิบสองลอยกระทงที่สะพานร่วมใจข้ามแม่น้ำชีที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น เพื่อบูชาแม่น้ำชี

4.2.8 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแม่น้ำชี

ช่วงระยะเวลากว่า 60 ปีที่ผ่านมา การเข้าจับจองโดยการตัดต้นไม้ธรรมชาติ เพื่อปลูกอ้อยทึบ ใช้กินในครัวเรือน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะจับจองพื้นที่ใกล้แม่น้ำชี การประกอบอาชีพจะทำนาเพื่อกินและเหลือขายให้กับพ่อค้า วัว ควายที่ผ่านไประมา อาชีพเสริมคือคือ ปลูกปอ อ้อย และการประมง

สภาพน้ำชีจะท่วมเดือน 10 - 11 เดือน 12 น้ำเริ่มลดลง ซึ่งเดือนสิบน้ำหลากชาวบ้านจะจับปลาได้มากและทำปลาร้า ปลาอย่าง ไร้กิน และเก็บไว้ต้อนรับพี่น้องที่มาเยี่ยมเยือนซึ่งคนสมัยนั้นไม่ขายส่วนใหญ่จะทำเป็นของฝาก

ปลูกปอช่วงเดือน 6 ตัดช่วงเดือน 10 แล้วนำไปแช่น้ำเพื่อลอกไปขายที่ตลาดเมืองพล ลำปอกก็เก็บไว้ทำเชื้อเพลิงปี 2521 หรือประมาณ 2520 ที่ผ่านมามีการสร้างเขื่อนและฝายน้ำล้นที่ต้นน้ำชี น้ำชีไหลน้อยมากทำให้ไม่มีน้ำมาหล่อเลี้ยงส่งผลกระทบต่อปลูกปอและประสบปัญหาปอราคาตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านเลิกทำ แล้วหันมาปลูกข้าวแทนมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว (ซึ่งแต่ก่อนใช้พันธุ์ข้าว อีเขียวอนท่ง สายบัว ข้าวจำวันนกกะลิง) จะเปลี่ยนมาเป็นพันธุ์ข้าวที่ทนต่อน้ำท่วม หรือพันธุ์ข้าวทนน้ำเช่น ข้าวขาว ก. เทตเลห์ อีเหลืองใหญ่ ๓ทน และในปี 2521 - 2543 ในบริเวณริมชีน้ำท่วมทุกปีทำให้การผลิตข้าวไม่ได้ผลผลิต

ปี 2544 -2545 ชาวบ้านหันมาปลูกปออีกครั้ง แต่ชาวบ้านก็ปลูกปอได้ไม่มากเพราะที่ดินมีจำกัด

ป่าริมชีอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของเกือบหมดแล้ว และ มีเขื่อนทำให้น้ำชีขาดช่วงในฤดูแล้ง ระบบคลองชลประทานไม่ได้ผล คลองพัง ปลาลดลงชาวบ้านสันนิษฐานว่าเป็นเพราะการปิดกั้นเขื่อนบริเวณต้นน้ำชี

**M. T: 474-4471
D. 1-800-442-4
924-1174**

புதுச்சேரி

พ.ท. เกษม

และสงวนลิขสิทธิ์

บ้านหนองผือ
บ้านหนองผือ
บ้านหนองผือ

พินิจ

1011-1111
1011-1111

ถนนชัยภูมิ - เวียงพาง

ท่าทาง
แนว

โรงเรียนบ้านหนองต๋อ

สะพานข้ามลำห้วยหินลาด

ทุ่งนา

สะพานห้วยหิน

สะพานรวมโค

บ้านลำไ้

หนองต๋อ

ป่าโคกมะโท
ชาละวันป่าโคกมะโท

ศาลาประชาคมบ้าน

วัดราษฎร์ศุภ

ทุ่งนา

ป่าห้วย

ทางไปบ้านหนองต๋อ

ทางไปบ้านหนองต๋อ

สัญลักษณ์

- - บ้าน
- 🏠 - ไร่
- 🌳 - ทุ่งนา

วัดป่า
(บ้านลำไ้)

แผนที่ชุมชนบ้านหนองต๋อ

ส่วนที่ 2 ฐานข้อมูล กรณีลุ่มน้ำชี
(พื้นที่บ้านพนัส จังหวัดร้อยเอ็ด และ บ้านหนองคู
จังหวัดขอนแก่น)

ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่งานวิจัยลุ่มน้ำชี

1. ข้อมูลพื้นฐานลุ่มน้ำชี

ลุ่มน้ำชีเป็นลุ่มน้ำซึ่งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน มีพื้นที่ครอบคลุมถึง 49,477 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 30,923,125 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ประมาณ ร้อยละ 30 ของพื้นที่ภาคอีสาน (ศูนย์วิจัยป่าไม้ : 2539) ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ถึง 11 จังหวัด คือ จังหวัดที่อยู่ในลุ่มน้ำชีทั้งหมด ได้แก่ ชัยภูมิ ขอนแก่น และ กาฬสินธุ์ ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตลุ่มน้ำชี ได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร และ จังหวัดที่มีพื้นที่บางส่วนอยู่ในลุ่มน้ำชี ได้แก่ เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี และ อุบลราชธานี บริเวณลุ่มน้ำชีรองรับประชากรกว่า 10 ล้านคน

ความแตกต่างทางภูมิฐานของพื้นที่ลุ่มน้ำชีมีภูเขา เขิงเขา ที่ราบขั้นบันได และที่ราบน้ำท่วมถึง ประกอบกับภูมิอากาศที่เป็นแบบมรสุมเขตร้อน มีฝนตกชุกในหน้าร้อน และแห้งแล้งในหน้าหนาว ปริมาณน้ำฝนส่วนใหญ่ ร้อยละ 70 ตกประมาณ 3 - 4 เดือนเท่านั้น คือ ระหว่างต้นเดือนมิถุนายน ถึงต้นเดือนตุลาคม สภาพการไ้ด้งกล่าวก่อให้เกิดความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายของระบบนิเวศน์ กล่าวคือ ลุ่มน้ำชีมีทั้งบริเวณที่มีที่ราบน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก (Flood Plain) ซึ่งน้ำอาจแช่ขังอยู่ 3 - 4 เดือน บริเวณที่มีฝนตกน้อยและมีฤดูกาลไม่แน่นอน ตลอดจนพื้นที่ที่เป็นเชิงเขา หุบเขา ซึ่งจะพบตามชายขอบของลุ่มน้ำ และบริเวณต้นน้ำ เป็นต้น

แม้ว่าภาคอีสานจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง เช่น กลุ่มคนไทยในเขตจังหวัด นครราชสีมา กลุ่มชนชาวเขมร ในจังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และสุรินทร์ ระยะหลังมีพวกกูยหรือพวกส่วยอพยพเข้ามาปะปนชุมชนชาวเขมร แต่กลุ่มคนที่ใหญ่ที่สุด คือ กลุ่มคนลาว อาจกล่าวได้ว่าการกระจายของคนลาวในภาคอีสานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมา กระจายอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า "เขตละแอม" ก่อน คือ ริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่จังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร จนถึงนครพนม แล้วต่อมาค่อย ๆ กระจายเข้าไปในเขตลุ่มน้ำชี จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด และในชั้นหลังลงมาจึงขยายไปยังจังหวัดยโสธร และอุบลราชธานี จนอาจกล่าวได้ว่า ดินแดนลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำชี ซึ่งจัดว่าเป็นอีสานตอนกลางและอีสานตอนเหนือเป็นท้องที่ของชาวลาวตั้งหลักแหล่งกระจายกันอยู่ (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2533)

ดังนั้นการอพยพเข้ามาสู่ลุ่มน้ำชีของชาวลาวจึงเป็นการตั้งถิ่นฐานซ้อนทับกับกลุ่มชนดั้งเดิมที่เคยเป็นบ้านเป็นเมืองและรัฐมาแล้วในอดีต โดยการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน หมู่บ้าน การจัดกระจายไปตามแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ครอบครองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนเอง พื้นฐานการผลิตของชุมชนเป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนของตน และทุกครัวเรือนต่างก็ทำการผลิตทั้งสิ้น ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน กรณีลุ่มน้ำชี

ที่อุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำชี ในอดีตจำนวน ประชากรยังไม่มากนัก ตลอดจนความเชื่อ ภูมิปัญญา ระบบคุณค่า และองค์การทางสังคมที่เข้มแข็ง หลักการผลิตจึงวางอยู่บนพื้นฐานของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับการผลิตที่ง่ายที่สุด คือ การหาเก็บจากธรรมชาติ เพื่อเป็นอาหาร เช่น บ้านเรือน การพึ่งพาธรรมชาติในการทำนา ทำไร่ โดยพึ่งน้ำฝนตามฤดูกาล ตลอดจนทุ่งหญ้าธรรมชาติที่ใช้เลี้ยงวัว ควาย การพึ่งพาธรรมชาติ จึงมีลักษณะอ่อนน้อมและประนีประนอม และพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป แบบถนอมรักษาธรรมชาติ ไม่หักล้างทำลาย ทำให้ต้องใช้เวลายืนยัน ทดสอบอยู่นาน จนกว่าจะตกผลึกเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป (ภักพัฒนา ทิพย์ประไพ : 2540)

ภูมิอากาศที่ค่อนข้างแห้งแล้ง นอกจากทำนาอาศัยน้ำฝนแล้ว ชาวอีสานในแถบนี้ยังมีการดำรงชีวิตอีกอย่างหนึ่ง คือ เกษี๋ย ซึ่งเกิดจากภูเขาใต้ดินเมื่อน้ำเค็มระเหยขึ้นสู่ผิวดินในหน้าแล้งจะเกิดคอกเกลือตามพื้นดิน ชาวบ้านเรียกว่า ดินเอี้ยด หรือชีเอี้ยด นำมาผ่านการกรองเอาเฉพาะน้ำเค็มมาต้มเคี่ยวจนเกิดเป็นเกลือ ในอดีตเกลือเป็นทรัพยากรที่มีอำนาจ นอกจากจะใช้บริโภคในท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นสินค้าไปขายแลกเปลี่ยนนอกภูมิภาคอีกด้วย (ศรีจักร วัลลิโภดม : 2530) เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีความต้องการเกลือเชิงอุตสาหกรรมมีมากขึ้น ทำให้เกลือเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น และส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตร จนกลายเป็นความขัดแย้งตามมา

ซึ่งการศึกษาในระยะต่อไปจะเป็นการศึกษาเชิงสำรวจถึงสภาพภูมิโนเวศน์ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนลุ่มน้ำชีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและสามารถรวบรวมเป็นองค์ความรู้ที่อธิบายถึงภูมิปัญญาของคนลุ่มน้ำชีและเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาสู่การปฏิบัติการของชุมชนต่อไป

2. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่บ้านพนัส ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2.1 ประวัติหมู่บ้าน

บ้านพนัส หมู่ที่ 5 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งมานานกว่า 179 ปีมาแล้ว โดยมีกลุ่มคนกลุ่มแรกที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานมาตั้งหมู่บ้าน กลุ่มคนกลุ่มนี้อพยพมาจากบ้านหัวเขา หรือบ้านชานูวรรณในปัจจุบันในการอพยพนั้นได้มีผู้นำในการเคลื่อนย้ายคือผู้ใหญ่สียา เป็นคนี่อพยพเป็นคนแรกและมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งติดตามมาด้วย โดยมีการอพยพมาผ่านภักอาศัยที่บริเวณริมหนองกะฮาด และอาศัยอยู่เป็นเวลานานจึงได้ทำการตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านหนองกะฮาด โดยตั้งชื่อเรียกตามหนองน้ำ บริเวณหนองกะฮาดเป็นแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้ แม่น้ำ คือ แม่น้ำชีที่ไหลผ่าน อีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านพากันอพยพมา

จากบ้านหัวเขา (บ้านชานูวรรณ) เพราะว่ามีประชากรเพิ่มมากขึ้นและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านก็อยู่บริเวณนี้จึงทำให้ชาวบ้านย้ายถิ่นฐานมาอยู่บริเวณหนองกะฮาด และมีประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนตั้งเป็นหมู่บ้าน

สาเหตุที่มีการเปลี่ยนชื่อบ้านเป็นบ้านพนัส เนื่องจากว่า นายคำดา โพธิ์ระ กำนันประจำตำบล มีความคิดที่จะสร้างวัดขึ้นเพราะเห็นว่ามีที่ตั้งหมู่บ้านมานานแล้วยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้านเลย จึงระดมชาวบ้านช่วยกันสร้างวัด ในการสร้างวัดนั้นได้มีพระภิกษุสงฆ์เดินทางมาร่วมสร้างวัดด้วยโดยไม่ได้มีการนัดหมายกันล่วงหน้า ต่างคนต่างมา หลังจากสร้างวัดเสร็จแล้ว จึงได้ตัดสินใจตั้งชื่อวัดว่า วัดพนัส (พระนัด) ตอนแรกก็มีการเรียกว่า "พระนัด" แต่ต่อมาจึงเขียนใหม่เพื่อเป็นสิริมงคลจึงได้เปลี่ยนว่า "พนัส" จากนั้นจึงได้ตั้งชื่อบ้านตามว่า บ้านพนัสจนถึงปัจจุบัน

2.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านพนัส ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ตั้งอยู่นอกเขตสุขาภิบาล ห่างจากตัวอำเภอพนมไพร 20 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัด 63 กิโลเมตร ชาวบ้านนิยมติดต่อค้าขายกับเมืองยโสธรมากกว่าอำเภอพนมไพร เพราะห่างจากหมู่บ้านเพียง 7 กิโลเมตร

บ้านพนัส มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ลำน้ำชี
ทิศใต้	ติดกับ บ้านดงสว่าง หมู่ 7 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันออก	ติดกับ ป่าชุมชนดงเค็ง
ทิศตะวันตก	ติดกับ บ้านชานูวรรณ หมู่ 1 ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2.3 สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์บ้านพนัส พื้นที่เดิมของบ้านพนัสเป็นพื้นที่ป่า มีลำน้ำชีไหลผ่าน มีป่าบุ่ง ป่าทาม หนองน้ำตามธรรมชาติ กุด บึง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่นั้นลดน้อยลงและถูกเบิกเป็นพื้นที่ทำกิน

ทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน คือ ป่าชุมชนดงเค็ง ซึ่งเป็นป่าที่มีความสำคัญกับชุมชน เพราะเป็นที่หาอยู่หากิน เป็นที่เลี้ยงสัตว์ หน้าฝนก็เก็บเห็ดเก็บผัก เป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน รอบป่า นอกจากป่าดงเค็งแล้วยังมีป่าทาม นาทาม ป่าทามเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเขตติดต่อระหว่างน้ำชีและโคก ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการทำนา ปลูกผัก

การตั้งบ้านเรือนจะมีลักษณะกระจุกตัวกันเหมือนบ้านเรือนของชาวอีสานโดยทั่วไป จำนวนพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน จำแนกได้ดังนี้

ที่นา	1,808 ไร่
ที่ไร่(สวน)	1,485 ไร่
ที่อยู่อาศัย	1,300 ไร่
ที่สาธารณะ	185 ไร่
รวมพื้นที่ทั้งหมด	4,778 ไร่

ที่มา : จากข้อมูลของผู้ใหญ่บ้านปี 2545

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน คือ บึง หนอง เช่น บึงโตน มีเนื้อที่ ประมาณ 400 ไร่ หนองบัว ประมาณ 12 ไร่ หนองแสม ประมาณ 2 ไร่ หนองเบ็น ประมาณ 30 ไร่ และ หนองหวาย ประมาณ 30 ไร่

2.4 สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศบ้านพนัส มีลักษณะคล้าย ๆ กับชุมชนต่าง ๆ ในภาคอีสาน คือ มี 3 ฤดู โดยแต่ละฤดูนั้นมีลักษณะดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มในช่วงเดือนมีนาคมจนถึงเดือนพฤษภาคม ในช่วงหน้าร้อนนี้ อากาศจะร้อนมาก มีอุณหภูมิสูง

ฤดูฝน เริ่มในช่วงกลาง ๆ เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม และอาจจะคลาดเคลื่อนไม่เกิน 1 - 2 เดือน

ฤดูหนาว เริ่มในเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีอากาศเย็นมาก อุณหภูมิต่ำ ในตอนกลางคืนอากาศจะเย็น

2.5 ฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ฐานทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน คือ แหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่ดินทำกิน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.5.1 ทรัพยากรแหล่งน้ำ

1) น้ำชี

เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ทิศใต้ของชุมชน ห่างจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร และไหลผ่านพื้นที่ทำกิน และริมฝั่งซึ่งจะมีป่าบุ่งป่าทาม ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เจริญเติบโตได้ในพื้นที่น้ำท่วมถึง ปัจจุบันจะเหลือเพียงเล็กน้อยเพราะถูกบุกเบิกทำนา ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ทำกินติดลำน้ำชี แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้ใช้น้ำจากลำน้ำชี เพราะในพื้นที่ทำนา (นาทาม) จะมีหนอง กุด เป็นระยะ ๆ และสามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างพอเพียง

นอกจากนี้ในช่วงหน้าฝนปริมาณน้ำจำนวนมากไหลหลากท่วมพื้นที่นาเสียหาย โดยเฉพาะ 3 ปีย้อนหลัง (2543 - 2545) น้ำท่วมพื้นที่การเกษตรเสียหาย เกษตรกรต้องซื้อข้าวกินและทำนาปรังช่วงฤดูแล้งเป็นจำนวนมาก น้ำท่วมในปัจจุบันจะมีความแตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน ซึ่งในอดีตนั้นชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าน้ำท่วมบ่อยมากแต่ก็เป็นลักษณะท่วมช้า ๆ ลดลงอย่างรวดเร็ว 7 - 10 วันไม่ทำให้ข้าวเสียหาย แต่ปัจจุบันน้ำท่วมเร็วแต่ละลงช้า ท่วมในแต่ครั้งประมาณ 3 - 4 เดือน ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย (ทรัพย์สิน สิ่งหล่อ : สัมภาษณ์ 2545)

2) แหล่งน้ำสาธารณะ

แหล่งน้ำสาธารณะประโชชน์ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ (นายสินธุ์ สุตปอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

บึงโตน อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำนา ทำการเกษตร เพราะเป็นหนองน้ำที่มีขนาดใหญ่และอยู่ติดกับพื้นที่นาของชาวบ้าน บึงโตนนี้เป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ตลอดปี ประมาณ 400 ไร่

หนองบัว เป็นหนองน้ำที่อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นหนองน้ำที่มีขนาดเล็ก ใช้ในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ประมาณ 12 ไร่

หนองเป็น เป็นหนองน้ำที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ในเขตป่าชุมชนดงเค็ง ในอดีตนั้น ชาวบ้านได้ใช้น้ำในบึงโตนเลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในช่วงมีการอพยพหนีน้ำท่วมไปอาศัยอยู่ในป่า ประมาณ 30 ไร่

หนองแฮะ เป็นหนองน้ำที่อยู่ในเขตป่าชุมชนดงเค็งที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในด้านการเลี้ยงสัตว์ในช่วงหน้าแล้ง ประมาณ 2 ไร่

หนองหวาย ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านใช้ในการทำการเกษตร ทำนา ประมาณ 30 ไร่

3) แหล่งน้ำอื่น ๆ

นอกแหล่งที่มีตามธรรมชาติแล้วชุมชนบ้านพนัสยังมีการสร้างแหล่งน้ำขึ้นมาใช้ในครัวเรือนอีก ดังนี้

บ่อน้ำดิน	จำนวน	บ่อ
	50	

ป่อน้ำบาดาล	จำนวน	5	บ่อ
สระน้ำ	จำนวน	1	สระ

4) ประปาหมู่บ้าน

ชาวบ้านพนัสนิมน้ำใช้ตลอดทั้งปี เพราะมีการสร้างประปาไว้ใช้ในชุมชน โดยมีการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำประปาในการอุปโภคบริโภคและยังใช้ในการเกษตรด้วย คือใช้ในการรดพืชผักสวนครัวที่ปลูกบริเวณบ้าน การเก็บค่าบริการการใช้น้ำ จะคิดเป็นหน่วยละ 3 บาท โดยมีการตั้งคณะกรรมการในการจัดเก็บ

2.5.2 ทรัพยากรป่าไม้

1) ป่าชุมชนดงเค็ง

ในหมู่บ้านพนัสนิมน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และใช้เป็นที่พักอาศัยหากินในแต่ละช่วงฤดู เช่น ในฤดูฝนก็จะเข้าป่าเก็บของป่า พวกเห็ด ผักตบ เป็นต้น ส่วนในหน้าแล้งก็จะมีคนไปหาถั่วกิ้งก่า แยม และกูดจี่ ป่าที่ว่านี้คือ ป่าดงเค็ง เป็นป่าชุมชน เดิมเคยเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์แต่ในปัจจุบันป่ากำลังฟื้นตัว เนื่องจากในเขตป่าดงเค็งนั้นรัฐบาลได้นำต้นยูคาลิปตัสเข้ามาปลูกในพื้นที่ป่า โดยมีการถากถางต้นไม้ในป่าทิ้ง ซึ่งต้นไม้ที่ทำการโค่นล้มนั้นล้วนเป็นต้นไม้ที่มีคุณค่าการเข้ามาปลูกต้นยูคาลิปตัสของรัฐบาลไม่ได้สร้างประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ ป่าดงเค็งเลย เมื่อชาวบ้านรับรู้ว่าต้นยูคาลิปตัสนั้นได้ทำลายธรรมชาติที่เคยมีในป่าชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนบ้านพนัสนิมน้ำและชุมชนอื่นๆ ที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าได้ร่วมกัน ยื่นหนังสือแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อให้เขามารับผิดชอบกระทำครั้งแต่ไม่เป็นผล ชาวบ้านเลยตัดสินใจทำการตัดต้นยูคาลิปตัสเพื่อที่จะรักษาป่าแห่งนี้ไว้เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ให้ลูกให้หลาน จนถึงขณะนี้ชาวบ้านสามารถรักษาป่าดงเค็งไว้ได้ และมีการจัดการในรูปแบบป่าชุมชน โดยคณะกรรมการจากชุมชนรอบป่า ทั้งหมด 9 หมู่บ้าน

ป่าดงเค็งมีเนื้อที่ 2,857 ไร่ ซึ่งเดิมพื้นที่จะมีเนื้อที่ 3,857 ไร่ แต่ได้แบ่งให้ชาวบ้านได้เข้ามาทำกิน 1,000 ไร่ ในขณะนี้พื้นที่ป่าดงเค็งได้แบ่งการอนุรักษ์ออกเป็น 3 โซน คือเขตป่าเสื่อมโทรม เขตป่าฟื้นฟู และเขตป่าสมบูรณ์ ป่าดงเค็ง มีเนื้อที่ครอบคลุมหมู่บ้านท่าลาด ท่าเดียว ท่าวาริ และบ้านดอนแดง (นายชอบ สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

2) ป่าทามริมชี

เป็นป่าที่อยู่ติดลำน้ำชี ป่าทามในเขตชุมชนบ้านพนัสนิมน้ำมีความอุดมสมบูรณ์อยู่บ้าง ส่วนมากป่าทามจะติดกับที่นาของชาวบ้าน ชนิดไม้ที่สำคัญ เช่น ต้นทุลิ่ง ต้นเดียว ต้นกระทุ่ม ผัก

น้ำ เป็น เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเป็นไม้พุ่ม นอกจากนี้ยังมีพืชประเภทหัวที่ชาวบ้านสามารถนำมากิน และขายสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ คือ มันแขง นอกจากนี้ชาวบ้านบางคนยังใช้ประโยชน์ บริเวณริมชัปลูกพืชระยะสั้นในช่วงหน้าแล้ง เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหาร (นายสงวน สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

2.5.3 ด้านสาธารณูปโภค

1) การคมนาคมสื่อสาร

บ้านพนัส ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ด 63 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอพนมไพร 20 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดกับเขตจังหวัดยโสธร การคมนาคมสะดวกสบาย มีรถโดยสารประจำหมู่บ้านวิ่งผ่านในตอนเช้า ชาวบ้านได้อาศัยเข้าไปทำธุระในตัวจังหวัดยโสธร ในอัตราค่าบริการ 10 บาท นอกจากนี้ยังมีรถประจำทาง สายพนมไพร- ยโสธร และสายสุวรรณภูมิ - ยโสธร ที่วิ่งผ่านหมู่บ้าน โดยมีอัตราค่าบริการ 10 บาท รถประจำทางดังกล่าวจะวิ่งผ่านทุก ๆ 30 นาทีและชาวบ้านยังมีรถยนต์ส่วนตัว รถจักรยานยนต์ใช้ในครัวเรือนตนเอง ทำให้มีความสะดวกในการสัญจรไปมา

2) การสื่อสาร

ภายในชุมชนมีตู้โทรศัพท์สาธารณะ ตู้ TOT ใช้บัตรในการใช้บริการ 2 ตู้ ตั้งอยู่หน้าโรงเรียนบ้านพนัสดงสว่างวิทย และหน้าร้านค้าในชุมชน และยังมีตู้โทรศัพท์สาธารณะแบบหยอดเหรียญ 2 ตู้ ที่ตั้งอยู่หน้าป้อมตำรวจทางเข้าหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีโทรศัพท์บ้าน ที่ใช้วิธีการตามเพื่อเรียกมารับสาย ในอัตราค่าบริการครั้งละ 10 บาท ซึ่งในชุมชนมีให้บริการ 1 ที่ คือที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านยังมีโทรศัพท์ติดตามตัว ส่วนมากจะใช้ในระบบ ONE TWO CALL ในเครือข่าย AIS และเครือข่าย DTAC

หอกระจายเสียง เป็นสิ่งสื่อสารที่ผู้ใหญ่บ้านจะใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารต่าง ๆ และเพื่อเรียกหรือนัดหมายการประชุมและขอความร่วมมือกับชาวบ้าน มีหอกระจายข่าว 2 ที่

3) ถนน

ถนนในหมู่บ้านเดิมเป็นถนนดินทราย แต่ในปัจจุบันได้รับการพัฒนาขึ้นมีถนนลาดยางผ่านหมู่บ้าน ระยะทาง 300 เมตร โดยสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 แต่ถนนทางเข้าหมู่บ้านยังเป็นถนนลูกลังยาว 600 เมตร นอกจากนี้ยังมีถนนคอนกรีตที่สร้างขึ้นในหมู่บ้านตามซอยต่าง ๆ เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก

4) ไฟฟ้า

บ้านพนัส มีไฟฟ้าใช้ เมื่อปี พ.ศ. 2527 ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายในด้านต่าง ๆ สามารถรับข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น มีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าใช้ในครัวเรือนเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน นอกจากไฟฟ้าที่มีใช้ตามครัวเรือนแล้วยังมีไฟฟ้าตามถนนเพื่อความสะดวกในการใช้ถนนตอนกลางคืน

2.5.4 ด้านการปกครอง

ด้านการปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 5 และ หมู่ 6 เดิมก่อนจะมีการแยกหมู่บ้านออกจากกัน เดิมนั้นบ้านพนัสมีเพียงหมู่เดียว คือหมู่ 13 โดยมี พ่อใหญ่สียา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

รายชื่อผู้ใหญ่บ้านบ้านพนัส หมู่ 13 มีดังนี้

1. พ่อใหญ่สียา
2. นายบุญมา ไชยบัญชา
3. นายหนู กิ่งมาลา
4. นายเหง้า สดสงสาร
5. นายคุณ จันทราชัย
6. นายทองแดง รจนาสม

ต่อมาได้ทำการแยกหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 8 กับหมู่ 6 เพื่อง่ายต่อการปกครอง เมื่อทำการแยกหมู่บ้านแล้วจึงทำการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาใหม่ โดยหมู่ 8 มีผู้ใหญ่บ้านคือ

1. นายทองแดง รจนาสม
2. นายสิงห์ เกะกิ่ง

ส่วนหมู่ 6 มีผู้ใหญ่บ้าน คือ

1. นายชุมพล คำวงศ์
2. นายสิน สดบอนิด

ซึ่งในขณะนั้นบ้านพนัสยังขึ้นอยู่กับตำบลกุดน้ำใส ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นตำบลขามวรรณ และในปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนจากหมู่ 6 และหมู่ 5 บ้านพนัสหมู่ 5 มีผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

1. นายสิน สดบอนิด

2. นายคำพูน โททัสสะ

3. นายเร้งชัย ชาญอุไร ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

(นายทองแดง รจนาสม , นายสิน สุตบอนิด : สัมภาษณ์ 2545)

บทบาทของผู้เฒ่าในชุมชนนอกจากจะดูแลความสงบเรียบร้อยแล้วยังเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนของตนเป็นผู้เฒ่าชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณะประโยชน์

ลักษณะการปกครองเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีการยึดถือหลักเสียงข้างมากในการตัดสินใจ และยึดเอาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การได้มาของผู้เฒ่าบ้านนั้นได้มาจากการเลือกตั้งจากคนในชุมชนเอง ผู้เฒ่าบ้านมีหน้าที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนในการประสานงานกับหน่วยงานรัฐบาล เป็นคนที่กระจายข่าวสารที่รับรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาสู่ลูกบ้าน และยังเป็นคนช่วยไกล่เกลี่ยกรณีมีข้อพิพาททะเลาะเบาะแว้งต่าง ๆ อีกด้วย (นายเร้งชัย ชาญอุไร : สัมภาษณ์ 2545)

นอกจากนี้ยังมีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 4 คน คือ นายคำพูน โททัสสะ นายไสว มาลัย , นายคำดี ไชยบุญหา และ นายกำพล เกะกิ่ง

นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาที่มีการคัดเลือกอีก 3 คน ดังนี้ นายสินธุ์ สุตบอนิด นายหนู อินทรอุดี และ นายสมาน รัตนพิมพ์

2.5.5 ด้านการศึกษา

ระดับการศึกษาของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้ที่จบในระดับนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนแก่แก่ของหมู่บ้านหรือผู้สูงอายุ รวมไปถึงคนที่มีช่วงอายุอยู่ในวัยกลางคน ประมาณ 35 - 45 ปี ซึ่งสามารถอ่านออกเขียนได้ 346 คน (จปฐ. 2545) และชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนน้ำโสมวิทย และโรงเรียนในจังหวัดยโสธร และในสายวิชาชีพลูกหลานจะเข้ารับการศึกษาวินิจฉัยเทคนิคจังหวัดยโสธร ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาจะส่งเข้ารับการศึกษที่โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาต่อในระดับที่สูง เนื่องจากว่าครอบครัวมีความยากจนจึงอยากให้ออกมาทำงาน หรือออกมาช่วยทำนาทำสวนช่วยพ่อแม่โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย เป็นโรงเรียนที่ให้บริการการศึกษาแก่นักเรียนในพื้นที่หมู่บ้านตงสว่างและบ้านพนัส

โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย มีการก่อตั้ง เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2482 โดยเปิดทำการสอนในระดับชั้นก่อนประถมศึกษา (ชั้นอนุบาล) และในระดับชั้นประถมศึกษา 1 - 6

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย มี อาคารเรียน 2 หลัง โรงอาหาร 1 หลัง ห้องน้ำจำนวน 6 ห้อง มีถังน้ำดื่ม มีสนามกีฬาที่ใช้ในการทำการสอนพละ คือสนามฟุตบอล สนาม วอลเลย์บอล สนามตะกร้อ สนามเบตอง

โรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทยมีนักเรียนที่เข้ารับการศึกษ จำนวน 184 คน มีอาจารย์ทำการสอน จำนวน 11 คน และนักการภารโรง 1 คน

ปรัชญาของโรงเรียน : ปัญญา โลกัสตมิง ปิซโซโต แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

คำขวัญประจำโรงเรียน : เรียนดี กีฬาเด่น เน้นคุณธรรม นำชุมชน

สัญลักษณ์ของโรงเรียน : ป่าชุมชนคงเค็ง - บึงโดน

ต้นไม้ประจำโรงเรียน : ต้นยาง

สีประจำโรงเรียน : สีขาว - ม่วง

ปัจจุบัน มี นายประยงค์ รักษา เป็นอาจารย์ใหญ่

ตาราง 1 แสดง จำนวนบุคลากรของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	วุฒิการศึกษา
1	นายประยงค์ รักษา	อาจารย์ใหญ่	ศษ.บ.
2	นายจงจิต มาแสวง	อาจารย์ 2 ระดับ	ป.กศ.
3	นายเสถียร สุกใส	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. พลศึกษา
4	นายบุญตา แก้วทาแสง	อาจารย์ 2 ระดับ	ปวช.
5	นายประตณ คำเขียว	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. เกษตรศาสตร์
6	นายพิทยา ศรีวิเศษ	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ.เทคโนโลยีฯ
7	นางสาวนีย์ วิมูลอาจ	อาจารย์ 2 ระดับ	พ.ม.
8	นางสุนทรภรณ์ วงษ์สามารถ	อาจารย์ 2 ระดับ	ศศ.บ. โภชนาการอาหาร
9	นางนงคราญ พาวา	อาจารย์ 2 ระดับ	วท.บ. จิตวิทยา
10	นางสำเนียง ศิลาเหลือง	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. ภาษาไทย
11	นางวิไลลักษณ์ โพธิ์ไพร	อาจารย์ 2 ระดับ	ค.บ. ภาษาไทย
12	นายอำนาจ คำวงษ์	นักการภารโรง	ประถมศึกษาปีที่ 6

ที่มา : ข้อมูลสถิติของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย ธันวาคม 2545

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนนักเรียนโดยแบ่งเป็นระดับชั้น ปีการศึกษา 2545

ระดับชั้น	ชาย	หญิง	รวม
อนุบาล 1	4	12	16
อนุบาล 2	3	10	12
ประถมศึกษาปีที่ 1	17	12	29
ประถมศึกษาปีที่ 2	12	9	21
ประถมศึกษาปีที่ 3	17	12	29
ประถมศึกษาปีที่ 4	19	9	28
ประถมศึกษาปีที่ 5	15	5	20
ประถมศึกษาปีที่ 6	14	14	28
รวม	101	93	184

ที่มา : ข้อมูลสถิติของโรงเรียนบ้านพนัสตงสว่างวิทย์ ธันวาคม 2545

2.5.6 ด้านประชากร

ประชากร บ้านพนัส หมู่ 5 ต. ชานูวรรณ อ. พนมไพร จ. ร้อยเอ็ด มีทั้งหมด 149 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 809 คน เป็นชาย 429 คน เป็นหญิง 380 คน หมู่ 6 จำนวน 79 หลังคาซึ่งสามารถแยกเป็นช่วงอายุได้ ดังนี้

ตาราง 3 แสดงจำนวนประชากรบ้านพนัส หมู่ 5 โดยแบ่งเป็นช่วงอายุ

ระดับอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
แรกเกิด - 4 ปี	19	23	42
5 - 9	36	33	69
10 - 14	41	35	76
15 - 19	40	29	69
20 - 24	49	35	84
25 - 29	44	22	66
30 - 39	72	78	150
40 - 49	59	57	116

ระดับอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
50 – 59	29	35	64
60 – 69	11	19	30
70 – 79	7	12	19
80 ปีขึ้นไป	2	2	4
รวม	429	380	809

ที่มา : ข้อมูล จปฐ. 2 ปี 2545

2.5.7 ด้านสาธารณสุข

ชาวบ้านพนัสหากเจ็บป่วยเป็นไข้ไม่สบาย ส่วนมากนิยมไปหาหมอหรือไปรับการรักษาจากสถานอนามัยตำบลชานูวรรณ ซึ่งตั้งห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร แต่หากมีอาการหนักก็จะเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลในตัวจังหวัดยโสธร เนื่องจากมีความสะดวกเพราะบ้านพนัสห่างจากตัวจังหวัดยโสธร 7 กิโลเมตร จึงทำให้ชาวบ้านนิยมไปรับการรักษาที่มากกว่าโรงพยาบาลประจำจังหวัดร้อยเอ็ดเนื่องจากระยะทางห่างกันมากถึง 63 กิโลเมตร ส่วนโรงพยาบาลประจำอำเภอบ้านพนัสไม่ค่อยไปรับการรักษาเท่าใดนักเนื่องจากระยะทางไกลเช่นกัน

นอกจากนั้นในบ้านพนัสยังมีหน่วยบริการสาธารณสุขที่เป็นตัวแทนประสานงานกับสถานอนามัย คือกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) โดยมีการจัดตั้งขึ้นตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคม 2524 มีหน้าที่คอยให้การช่วยเหลือและปฐมพยาบาลเบื้องต้น และช่วยในการแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยา เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพให้กับชาวบ้านส่งเสริมสุขภาพประชาชน เป็นตัวแทนในการกระจายข่าวสารจากสาธารณสุขอำเภอให้ชาวบ้านรับรู้กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ในบ้านพนัส มีทั้งหมด 10 คน ดังนี้

1. นางชาติ สดสงสาร
2. นางละมุล บุญบุตร
3. นางเล็ก สดสงสาร
4. นางถัน คำมะลุน
5. นางสาวเนียง คำพงษา
6. นางสาวณี แก้วเกาะ
7. นางวันทา สุวะสี
8. นางจินตนา โพธิ์นอก
9. นางบุญมี ชูปาว

10. นายผดุงสิน คำวงศ์

2.5.8 สภาพทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางด้านเศรษฐกิจจากอดีตจนถึงปัจจุบัน อาชีพหลักและถือเป็นรายได้หลักของครอบครัว คือการทำนาเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของประชากรในชุมชน

อาชีพที่รองจากการทำนา คือการรับจ้างทั่วไป การรับจ้างนั้น ในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวบ้านจะนิยมกันไปรับจ้างเกี่ยวข้าว มีทั้งแบบรายวันและเหมาจ่าย โดยรายได้จากการรับจ้างเกี่ยวข้าวนั้น แบ่งเป็น ถ้าจ้างแบบรายวันได้วันละ 150 บาท ผู้ว่าจ้างจะเลี้ยงข้าวอาหาร แต่ให้ห่อข้าวมากินเอง หากจะทำต่อหรือเรียกว่าทำ OT คิดชั่วโมงละ 20 บาท

ส่วนแบบเหมาไถนั้นจะได้ไร่ละ 1,800 - 2,000 บาท โดยจะเหมา แล้วแต่จะหาคนมาได้ ซึ่งส่วนมากจะแบ่งรายได้คนละ 200 บาท

อาชีพรองลงมาคือ การรับราชการ และค้าขายตามลำดับ สำหรับการค้าขายนั้น ส่วนใหญ่จะนำผลผลิตภัณฑ์ที่ปลูกได้ เช่น พวกผักโหระพา กระเพรา ใบสาระแหน่ พริก ถั่วฝักยาว ผักกาดขวางตุง ฯลฯ ไปขายตามตลาดในจังหวัดยโสธร

ตาราง 4 แสดงจำนวนการประกอบอาชีพในบ้านพนัส หมู่ 5

ลักษณะอาชีพ	จำนวน (ครัวเรือน)
ทำนา	104
รับจ้าง	37
รับราชการ	4
ค้าขาย	7

ที่มา : บร. 1 2545 (เฉพาะหมู่ 5)

จากตารางชี้ให้เห็นว่าอาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนจะทำนา ซึ่งรายได้จะมาจากการทำนา การทำนาของชาวบ้านจะทำนา 2 ครั้ง คือ นาปีและนาปรัง นาปีนั้นชาวบ้านจะทำที่พื้นที่ป่าทาม หรือที่เรียกว่า นาทาม ชาวบ้านจะนิยมทำนาหว่านมากกว่านาดำเพราะผลผลิตที่ได้นั้นได้ไม่ปริมาณเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน ในการทำนาหว่านนั้นชาวบ้านจะใช้ต้นทุนในการผลิตไม่มากเท่ากับการทำนาดำ

ที่นาของชาวบ้านจะอยู่บริเวณป่าทาม เพราะดินที่ป่าทามเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเหนียว ปนทราย การทำนาชาวบ้านจะทำการไถนาแล้วหว่านเมล็ดพันธุ์ ในช่วงเดือนมิถุนายน หากเป็นนาดำ จะทำการตกกล้าในช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน และช่วงเดือนพฤษภาคม - สิงหาคม จะทำการปักดำ

ส่วนนาปรังชาวบ้านจะเริ่มทำหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเสร็จ อยู่ในช่วงเดือนธันวาคม ข้าวที่นิยมปลูกมากคือ ข้าวเหนียว แต่ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาเนื่องจากชาวบ้านประสบกับปัญหาน้ำท่วมขังพื้นที่นาเพราะว่าพื้นที่นาของชาวบ้านอยู่บริเวณป่าทาม (นาทาม) น้ำที่ท่วมที่นานั้นไม่ได้ท่วมแค่ 1 - 2 สัปดาห์ แต่น้ำท่วมขัง เป็นระยะเวลา 2 - 3 เดือน ทำให้ต้นข้าวไม่สามารถทนอยู่ได้ เพราะตามธรรมชาติแล้วต้นข้าวสามารถแช่อยู่ในน้ำนาน 30 วัน แต่น้ำท่วมขังมากกว่า 30 วัน แล้วน้ำที่ท่วมขังไม่ได้ท่วมในระดับน้อยแต่ท่วมที่นาทั้งผืน จนกลายเป็นทะเลสาบขนาดใหญ่ นอกจากการทำนาที่เป็นอาชีพหลักแล้วชาวบ้านยังปลูกพืชผักกระยะสั้นไว้ด้วย และในที่นาของชาวบ้านบางครั้งเรือนทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นไว้ด้วย นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงปลาด้วย เมื่อน้ำท่วมทำให้พื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรต้องจมหายไปต้องอยู่ใต้น้ำ พืชผลเสียหายชาวบ้านขาดรายได้ เมื่อเกิดภาวะน้ำท่วมทำให้ชาวบ้านต้องหารายได้มาจุนเจือครอบครัวด้วยการไปรับจ้าง เช่น การรับจ้างเกี่ยวข้าว ในพื้นที่อื่น ทุที่น้ำไม่ท่วม คือ ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอพนมไพร (นายหนูพา เมฆดล , นายคัต เตชะบุรมย์ : สัมภาษณ์ 2545) การที่น้ำท่วมเป็นระยะเวลานานเป็นการสร้างผลเสียแก่ชาวบ้าน เพราะนาแต่ละแปลงนั้นชาวบ้านล้วนลงทุนในการผลิตที่ค่อนข้างสูง ในการลงทุนนั้นชาวบ้านต้องไปกู้ยืมจากแหล่งเงินทุน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มาใช้ลงทุนในการทำนาเป็นต้นทุนในการซื้อปุ๋ย ค่าไถนา เป็นต้น และหวังว่าจะได้นำเงินที่ได้จากการทำนาไปใช้หนี้ที่กู้ยืมมา แต่เมื่อน้ำท่วมที่นา จนไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ จึงทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเพราะขาดทุน ผลผลิตไม่สามารถแปลงเป็นตัวเงินได้ ทำให้เกิดหนี้สิน

นอกจากการทำนาแล้ว ชาวบ้านยังทำสวนปลูกพืชผักกระยะสั้น เป็นผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว พริก มะเขือเทศ โหระพา ใบแมงลัก กะเพรา แตงร้าน แตงโม เป็นต้น การทำสวนผักชาวบ้านจะทำบริเวณที่โคก บริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึง และบางครั้งเรือนจะปลูกบริเวณบ้านตัวเอง การปลูกผักสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ส่วนมากชาวบ้านจะนำผลผลิตจากการทำสวนไปขายในตลาดจังหวัดยโสธร และบางครั้งจะมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางมารับซื้อเองที่บ้าน และบ้างก็ขายภายในชุมชน

การเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านจะเลี้ยงไว้เพื่อขายและไว้เพื่อใช้เป็นอาหาร สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงจะเป็น วัว กระบือ สุกร เป็ด ไก่ วัวเป็นสัตว์ที่เลี้ยงกันมากเกือบแทบทุกหลังคาเรือน ส่วนสุกร จะเลี้ยงเป็นบางครั้งเรือน

2.5.9 อาชีพอื่นที่นอกภาคการเกษตร

1) การรับจ้างแรงงาน

เป็นการรับจ้างแรงงานในการเกษตร เช่น การเกี่ยวข้าว การรับจ้างดำนา ในหมู่บ้านอื่น โดยได้ค่าจ้าง วันละ 150 บาท และการรับจ้างก่อสร้าง จะเป็นงานก่อสร้างในเขตตัวจังหวัดยโสธร

2) การรับราชการ

ในบ้านพนังจะมีคนที่มาอาชีพรับราชการ 4 คน ส่วนมากจะรับราชการครู

3) การค้าขาย

ร้านค้าในบ้านพนังส่วนมากจะเป็นร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ดทั่วไป เครื่องใช้ในครัวเรือนประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก อาหารแห้ง ขนม เป็นต้น ร้านค้ามี 4 ร้าน ส่วนร้านค้าที่จำหน่ายอาหารสด และก๊วยเตี๋ยว ขนมจีนน้ำยา ส้มตำ จะมี 5 ร้าน

นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชน ที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งขึ้น ภายในร้านค้าชุมชนนั้น มีการขายสินค้าที่ใช้ในครัวเรือนเช่นกัน แต่จะมีการขายน้ำมันเบนซินและน้ำมันโซล่าด้วย เป็นปั๊มน้ำมันประจำหมู่บ้าน

4) โรงสีข้าว

ในบ้านพนังมีโรงสีข้าว 2 แห่ง คือ โรงสีข้าวของนางถัน คำมะฮุน และโรงสีข้าวชุมชน โดยทั้ง 2 หลังนี้มีการเลี้ยงสุกรด้วย ในการให้บริการสีข้าว นั้น ไม่ต้องจ่ายเป็นเงิน แต่เป็นการให้ปลายข้าวและรำแทน หรือบางครั้งอาจใช้เงินแทนกรณีที่ใช้บริการต้องการรำเพื่อนำไปเลี้ยงสัตว์

5) ร้านตัดผม มี 2 ร้าน เป็นที่ให้บริการด้านความงาม เป็นร้านตัดผมผู้ชายและผู้หญิง

6) ร้านซ่อมรถ มี 2 แห่ง เป็นร้านที่ให้บริการซ่อมรถจักรยาน จักรยานยนต์ และซ่อมเครื่องจักรในการทำการเกษตร

2.5.10 ด้านสังคมวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีทั้งปัจจัยภายในและนอกชุมชน กระแสของโลกที่ก้าวเข้าสู่โลกาภิวัตน์และความทันสมัยของเทคโนโลยีต่าง ๆ ส่วนมีอิทธิพลในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในบ้านพนัส ถึงแม้ชุมชนจะได้รับกระแสค่านิยมตามกระแสโลกในปัจจุบันแต่มีสิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชุมชนยังคงความเป็นชุมชนอยู่ คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันและกัน ความสามัคคีปรองดอง ความมีเมตตากรุณาการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส ไม่มีภาวะการแข่งขันที่สูงเท่ากับสังคมในเมือง เมื่อคนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน ชุมชนก็มีการช่วยเหลือกันในชุมชนเอง

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมภายในชุมชน ในด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เช่น ระหว่างเพื่อนบ้าน ครอบครัว บุคคล ซึ่งเดิมนั้นลักษณะความสัมพันธ์ในครัวเรือนนั้นจะให้ความสำคัญกับผู้ที่ป็นหัวหน้าครอบครัว คือ สามี เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่อง เป็นคนจัดการเรื่องต่าง ๆ ในครอบครัว เพราะถือว่า เป็นผู้ที่คอยหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนผู้หญิงนั้นจะมีบทบาทน้อยมาก สามีว่ายังไ้กว่าตามกันไม่ค่อยขัดแย้ง ซึ่งตรงกับสุภาภิตไทยที่ว่า "ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง" สามีจะไปทำงานนอกบ้านส่วนผู้หญิงทำงานบ้านมีหน้าที่ดูแลลูกและบ้าน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวจะมีความใกล้ชิดกัน ลูกมีโอกาสปรึกษาพ่อแม่ได้ง่ายกว่าในปัจจุบัน ส่วนเพื่อนบ้านนั้นจะติดต่อสื่อสารกันเหมือนญาติกันคอยตามสารทุกข์สุขดิบกัน และกัน มีอะไรก็แบ่งปันกันได้ปลาได้กุ้งมากก็แบ่งกันกิน แต่ในปัจจุบันนั้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งสาเหตุก็มาจากตัวปัจจัยภายนอกที่ส่งผลเข้ามาในชุมชนทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ผลของสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงคือการที่ทัศนคติ ค่านิยมบางอย่างของคนในชุมชนเปลี่ยน อย่างเช่น ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่บ้านทำงานบ้านเฉย ๆ อย่างเดียว ผู้หญิงก็มีสิทธิที่จะออกไปทำงานทำเพื่อหารายได้เหมือนผู้ชายได้ เพราะว่าสังคมให้แนวคิดที่ว่าผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย และเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือการที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ผู้คนเกิดการแย่งแย่งแข่งขันกัน เพื่อหาประโยชน์ใส่ตน เพื่อหารายได้ที่จะมาจุนเจือตัวเองและครอบครัว จึงทำให้กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยแรงงานเข้าไปทำงานทำในต่างจังหวัด ต้องจากบ้านจากครอบครัวไปหางานทำเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกห่างเหินกัน เด็ก ๆ ต้องอยู่กับตายาย พ่อแม่ไม่ค่อยมีเวลาให้ลูก แต่ในส่วนนี้ก็ไม่ทำให้เป็นปัญหาแก่สังคมเพราะว่าถึงแม้จะไม่มีพ่อแม่คอยดูแลแต่ก็มีตายายดูแลจึงทำให้เด็กไม่ขาดความอบอุ่นเท่าใดนัก

ในชุมชนมีการก่อตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อคนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ชาวบ้านเป็นผู้ที่เลือกเองว่าจะเข้าร่วมทำกิจกรรมใดไม่มีการบังคับกัน กิจกรรมที่ว่ำนั้นแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

1. กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน

กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน ได้ทำการก่อตั้ง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกทั้งหมด 27 คน โดยมีนายที เกาะกิ่ง เป็นประธานกลุ่มโรงสีข้าวชุมชน ในการก่อตั้งครั้งแรกนั้นได้กู้ยืมเงินจากองค์การบริหารส่วนตำบลชาณุวรรณจำนวน 50,000 บาท โดยนำเงินจำนวนดังกล่าวมาแบ่งสันปันส่วนไปใช้จ่ายในการจัดซื้อเครื่องสีข้าว และมีการกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน 30,000 บาท เพื่อนำเงินไปซื้อแม่พันธุ์สุกรมาเลี้ยง เพราะนอกจากบริการสีข้าวแล้วทางกลุ่มยังมีการเลี้ยงสุกรด้วย ปัจจุบันมีการเลี้ยงสุกร 28 ตัว ในการให้บริการสีข้าวนั้นจะเป็นในกลุ่มสมาชิกเอง และยังให้บริการแก่คนในชุมชนด้วยโดยไม่คิดเงินด้วยแต่เป็นการเอาข้าวมาสีแล้วได้รับผลตอบแทนเป็นปลายข้าวและรำหรือข้าวสาร นอกจากรับสีข้าวแล้วยังให้บริการขายข้าวปลายและรำแก่สมาชิกและคนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่มนั้นได้มีการแบ่งหน้าที่กันในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งในแต่ละวันนั้นจะมีการเข้าเวรผลัดกันเพื่อมาดูแลโรงสีข้าวและให้อาหารสุกร โดยแบ่งเป็นวันวันละ 3 - 4 คน โดยมาทำความสะอาดคอกเลี้ยงสุกร ให้อาหารและบริการสีข้าว

2. กลุ่มร้านค้าชุมชน

ร้านค้าชุมชน ได้ก่อตั้งเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกทั้งหมด 22 คน ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนในการจัดตั้งกลุ่มจากองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการกู้ยืมเงินจำนวน 50,000 บาท โดยไม่มีดอกเบี้ย กิจกรรมที่ทางกลุ่มทำได้แก่การจำหน่ายสินค้าต่าง ๆ ที่จำเป็นในครัวเรือน และที่สำคัญมีการขายน้ำมันเบนซินและน้ำมันโซล่า ซึ่งการจำหน่ายน้ำมันนั้นจะจำหน่ายในอัตราที่ขึ้นกับตลาดแต่จะจำหน่ายเอากำไร 1 - 2 บาท ในการจำหน่ายนั้นสมาชิกมีการจัดกลุ่มกลุ่มละ 3 คน มาทำกิจกรรมมาดูแลรับผิดชอบร้านค้า การดำเนินงานมีรายละเอียดดังนี้ ในการจำหน่ายสินค้าแต่ละอย่างจะต้องจดรายการลงในสมุดบัญชีโดยสมุดบัญชีรายรับของร้านค้าจะทำเป็น 7 วันวันละ 2 เล่ม รวมจะมีสมุดในการจดรายรับ 14 เล่ม ในแต่ละเล่มนั้นมีรายละเอียดของสินค้าที่จำหน่าย และอีกเล่มจะเป็นรายรับจากการจำหน่ายน้ำมัน ในการให้บริการนั้นในแต่ละวันจะต้องมีลูกค้ายี่ไม่จ่ายเงินพร้อมกับสินค้า ลูกค้ายี่บางรายจะเชื่อไว้ก่อน ในการให้เชื่อสินค้านั้นทางกลุ่มมีการพิจารณาาก่อนว่าบุคคลใดควรให้บริการเชื่อได้ก็จะให้เชื่อแต่ส่วนมาทางกลุ่มจะหลีกเลี่ยงการซื้อสินค้าด้วยระบบการเชื่อ

นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีการทำกิจกรรมทำปุ๋ยหมักชีวภาพควบคู่ไปด้วย การปันผลทางกลุ่มยังไม่ได้ทำการปันผลเนื่องจากเพิ่งเปิดดำเนินการ แต่ในปี พ.ศ. 2546 ช่วงเดือนมกราคม

จะมีการปันผลกำไรที่ได้จากการจำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นการปันผลครั้งแรกนับตั้งแต่ตั้งดำเนินกิจกรรมมา

2.5.11 ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

1) ศาสนา

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ การนับถือศาสนานั้นชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ บ้านพนัสมีวัดประจำหมู่บ้าน คือ วัดบ้านพนัส ชาวบ้านมีความเคารพ นับถือ และใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัดกับพระสงฆ์นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ วัดบ้านพนัส มีพระภิกษุทั้งหมด 2 รูป มีโบราณสถานที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ คือ พระธาตุหลวงพ่อพระมา

ถึงแม้ชาวบ้านจะมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังคงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีหลักความเชื่อที่ว่า “ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาจะทำให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข และยังมีความเชื่อในเรื่องของการทำความดีและความชั่ว ”

2) ประเพณีวัฒนธรรม

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านบ้านพนัสได้กระทำกันอยู่ทุกเดือนนั้นก็เหมือนเดิม มีเพียงบางประเพณีเท่านั้นที่มีการเปลี่ยนรูปแบบของการทำกิจกรรมทางพิธีกรรม ชาวบ้านยังทำตามประเพณีที่ว่าด้วยฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่มีการถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีต ประเพณีที่ชาวบ้านทำกันในรอบปีมีดังนี้

เดือนมกราคม	บุญประเพณีขึ้นปีใหม่
เดือนกุมภาพันธ์	บุญข้าวจี
เดือนมีนาคม	บุญมหาชาติ (บุญพระเวศ)
เดือนเมษายน	บุญสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม	บุญสงปู่
เดือนมิถุนายน	บุญเบิกบ้าน
เดือนกรกฎาคม	บุญเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน
เดือนกันยายน	บุญข้าวสาก
เดือนตุลาคม	บุญออกพรรษา

เดือนพฤศจิกายน

บุญถิ่น

เดือนธันวาคม

ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชน (เครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง)

ป่าชุมชนดงเค็ง อยู่ในเขตตำบลแสนสุข ตำบลชานวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ป่าดงเค็งเป็นที่สาธารณะประโยชน์เนื้อที่ 2857 ไร่ ตามหนังสือสำคัญสำหรับที่ทางหลวง ปี พ.ศ. 2521 ลักษณะทั่วไปเป็นที่โนนทรายลาดเอียงลง ด้านทิศเหนือเป็นที่ลุ่มติดแม่น้ำชี อดีตเคยเป็นป่าทามที่อุดมสมบูรณ์ ทิศเหนือจดบ้านท่าเลี้ยว ตำบลแสนสุข และที่นาเอกชน ทิศใต้จดบ้านดอนแดง ตำบลแสนสุขและที่นาเอกชน ทิศตะวันออกจดบ้านท่าหวี บ้านอาด ทิศตะวันตกจดบ้านพนัส บ้านดงสว่าง ตำบลชานวรรณ รอบป่ามีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายแห่ง เช่น ลำน้ำชี ลำห้วยเลี้ยว กุดหล่ม กุดเซียม กุดอี้อยู่ กุดน้ำใส กุดน้อย ซิเฒ่า หนองข่า นอกจากนี้ที่ตั้งชุมชนแล้วสภาพรอบป่าจึงเป็นที่ลุ่ม ชุมชนรอบป่าประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

ป่าดงเค็งเป็นประเภทป่าเบญจพรรณ ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ พันธุ์ไม้ที่สำคัญมี ไม้พอก ไม้หาด ไม้พะยอม ไม้ยางนา ไม้บก ไม้แต้ มะม่วงป่า ไม้กะบาก ไม้พอก และไม้อื่นๆ ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น

ต่อมามีนายทุนท้องถิ่นและภายนอกได้เข้ามาตัดไม้เพื่อแปรรูปเพื่อการค้า ประกอบกับชาวบ้านมีที่ดินทำกินจำกัดและที่นาที่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมเป็นประจำ จึงได้เข้ามาแผ้วถางทำไร่แดงโม ไร่ป่อ แผดำน ปลูกพืชล้มลุกอื่นๆ ในฤดูน้ำหลากเพื่อการยังชีพ และความอยู่รอดของครอบครัวสภาพป่าดงเค็งจึงค่อยๆ เสื่อมลง แต่ยังคงเหลืออยู่บางส่วนที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ เช่น ป่าที่ชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม จารีต ประเพณี เช่น ป่าช้า ป่าคอนปู่ตา นอกจากนี้ยังมีป่าประจำหมู่บ้านที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้ และป่าทั่วไปปลายนา ชุมชนรอบป่าร่วมกันประโยชน์ทั้งวัฒนธรรมประเพณี และเศรษฐกิจ เช่น เก็บเห็ด ผักป่า ฟิน เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชล้มลุก โดยมีกฎระเบียบทางธรรมชาติที่เข้าใจร่วมกัน และชาวบ้านได้ร่วมใช้ประโยชน์เรื่อยมา

ต่อมา ปี พ.ศ. 2527 มีบริษัทร้อยเอ็ดจำกัดได้เข้าเสนอเช่าป่าดงเค็งทั้งหมด วัดอุประสงค์เพื่อปลูกไม้ยาง สบู่ดำ ข้าวโพด ผักถั่ว โดยมิเวื่อนไซว่า จะขุดทำลายป่าธรรมชาติที่มีเหลืออยู่ออกทั้งหมดเพื่อความสะดวกและเหมาะสมในการดำเนินการแต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย จึงยุติไป

ปี พ.ศ. 2528 บริษัทร้อยเอ็ดจำกัดได้มาเสนอเช่าพื้นที่ วัดอุประสงค์เพื่อปลูกมะม่วงหิมพานต์ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาร่วมชี้แจงกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นด้วย โดย

มีเงื่อนไขว่าจะจ้างแรงงานชาวบ้านรอบป่า และวิธีปฏิบัติจะได้อำนาจธรรมชาติออกหมดชาวบ้านก็ไม่เห็นด้วยเรื่องจึงยุติไป

ปี พ.ศ. 2533 กรมป่าไม้ โดยสำนักงานกองส่งเสริมการปลูกป่า ภายใต้แผนแม่บทโครงการพัฒนาป่าไม้ทั้งภาคร้องให้ วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อลดการแพร่กระจายของดินเค็มระดับใต้ผิวดิน 1 เมตร เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของดินเค็มจากที่ดอนไหลลงสู่ที่ลุ่ม และทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น พื้นที่เป้าหมายของโครงการคือ ที่ทำเลสาธารณะประโยชน์ และป่าดงเค็งก็เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ

การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ได้มาชี้แจงกับชาวบ้านจะปลูกพืชกินได้ เช่น ชีเหล็ก สะเตา มะขาม มะม่วง เพื่อเกื้อหนุนเศรษฐกิจและทำรายได้ให้กับชุมชน จะปลูกแซมตามที่ว่าง โดยไม่ทำลายป่าไม้ธรรมชาติโดยเด็ดขาด และพืชที่ปลูกโตแล้วจะมอบให้ชุมชนรอบป่าดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันชาวบ้านจึงเห็นด้วยและรับหลักการ

ในทางปฏิบัติ เจ้าหน้าที่โครงการได้ใช้รถแทรกเตอร์ไถเกรดป่าธรรมชาติ ออกหมดและก็ปลูกยูคาลิปตัสแทน (พันธุ์คามาลดูเลนซิส) ปีแรก (2533) ปลูก 300 ไร่ พ.ศ. 2534 มีการสร้างเรือนเพาะชำกล้ายูคาลิปตัส ในป่าดงเค็งอีกด้วย พ.ศ. 2535 ปลูกเพิ่มอีก 1,700 ไร่ พ.ศ.2536 ได้เตรียมพื้นที่ไร่อีก 700 ไร่ แต่ไม่ได้ปลูกเนื่องจากเกิดกระแสการคัดค้านของชาวบ้าน

ผลจากการปลูกยูคาลิปตัส ของโครงการได้ก่อผลกระทบในการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านอย่างรุนแรง เกิด ผักป่า สมุนไพร พืชแห้ง แยม แกงกינוที่เคยหาได้ถูกทำลายไม่มี และยังถูกขัดขวางจากเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ไม่สามารถนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปได้ ห้ามปลูกพืชล้มลุก และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรงน้ำซับตามชายป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์แห้งเหือด ไม่มีเหมือนอดีตอย่างเห็นได้ชัด จากผลกระทบดังกล่าวจึงนำไปสู่การเรียกร้องของชาวบ้านป่าดงเค็ง

การดำเนินการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน พ.ศ.2536 เมื่อสภาตำบลมีมติให้ยุติและยกเลิกการปลูกยูคาลิปตัส โดยคำสั่งของสภาตำบล แต่เจ้าหน้าที่โครงการไม่ยอมยกเลิก ยังคงดำเนินโครงการต่อไป จากนั้นชาวบ้านป่าดงเค็งกว่า 1,200 คน ได้ชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัด (23 มิถุนายน 2536) โดยยื่นข้อเรียกร้องกับผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด (นายอภัยภูโตมรศักดิ์)

1. ให้ยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาด
2. ให้รื้อถอนยูคาลิปตัสที่ปลูกแล้วทั้งหมด
3. ให้ยกเลิกเรือนเพาะชำออกจากป่าดงเค็ง
4. ให้ชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์ได้ตามเดิม

แต่การดำเนินการแก้ไขปัญหาไม่มีผลแต่ประการใด

20 กันยายน 2536 ชาวบ้านป่าดงเค็งกว่า 2,000 คน บุกตัดฟันยูคาลิปตัสในป่าดงเค็ง ส่งผลสืบเนื่อง วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2537 เจ้าหน้าที่ตำรวจจับแกนนำชาวบ้าน 7 คน คือ นายชอบ สุตบอนิต, นายวร พลพฤกษ์, นายสม เจาะ, นายสาย เจริญ, นายหนูภา เมฆโดน, นายบุญเนา โพธิ์ระในข้อหาบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์และทำลายทรัพย์สินของทางราชการ

10 - 17 มีนาคม 2537 ชาวบ้านป่าดงเค็งได้ร่วมกันชุมนุมอีกครั้งที่ป่าดงเค็งโดยมีชื่อเรียกร้องดังนี้

1. ให้ยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาด
2. ให้รื้อถอนยูคาลิปตัสทั้งหมด
3. ให้ปล่อยแกนนำชาวบ้านที่ถูกจับกุมโดยไม่มีเงื่อนไข
4. คัดค้านการจัดการให้แก่ชาวบ้านรอบป่า

ผลจากการเรียกร้อง นายผ่อง เล่งอี อธิบดีกรมป่าไม้ ได้ส่งมอบการจัดการดูแลรักษาให้จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดได้ส่งมอบการจัดการดูแลรักษาให้อำเภอพนมไพร ชาวบ้านได้เข้าเจรจาตัวแทนส่วนราชการและโครงการฟื้นฟูป่าดงเค็งให้เป็นธรรมชาติ ถูกนำเสนอเพื่อเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยมีคำสั่งอำเภอพนมไพร ที่ 288/2537 คัดค้านการจัดการให้ชุมชน โดยมีนายอำเภอพนมไพรเป็นประธาน

หลังจากนั้น วันที่ 26 มีนาคม 2537 ชาวบ้านได้ทำการรื้อถอนยูคาลิปตัสออกจากป่าดงเค็ง และดำเนินการฟื้นฟูป่าดงเค็งให้เป็นป่าธรรมชาติในรูปแบบป่าชุมชน ชาวบ้านได้ร่วมวางกฎระเบียบวิธีปฏิบัติในการฟื้นฟูดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ในระหว่างการชุมนุมเรียกร้องของสมาชิกคนจนที่หน้าทำเนียบรัฐบาล กรุงเทพมหานคร เดือน มกราคม - เดือนพฤษภาคม 2540 ตัวแทนของชาวบ้านป่าดงเค็งได้เข้าร่วมเรียกร้องด้วย โดยเรียกร้องให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูป่าของชาวบ้าน อัตราไร่ละ 3,000 บาท และให้กรมป่าไม้ลดดอกเบี้ยชาวบ้าน 7 คน (คดีแห่งอาญา)

ผลจากการเจรจากรัฐบาลเห็นชอบอนุมัติงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูแก่ชาวบ้าน 8,571,000 บาท โดยให้กรมป่าไม้จัดสรรงบประมาณผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลที่เกี่ยวข้อง และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อให้ป่าดงเค็งมีสภาพที่สมบูรณ์ดั้งเดิม และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไป

การดำเนินงานที่ผ่านมา ทรัพยากรป่าไม้ฟื้นตัวเองขึ้นมาในระดับที่พอใจ และมีการบริหารจัดการป่าในรูปคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง 9 หมู่บ้าน 6 ชุมชน

กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน ปี 2540 - 2544กิจกรรมฟื้นฟูป่า

1. ระดมทุน จัดหาทุน
2. ตรวจป่า
3. ทำป้ายป่า
4. ทำแนวเขตป่า
5. รณรงค์ภายใน
6. รณรงค์ร่วมกับพันธมิตรนโยบาย
7. เข้าชื่อเสนอกฎหมายป่าชุมชน
8. สืบรวจประเมินทรัพยากรป่า 2 ครั้ง
9. ทำหอดูไฟ ตรวจไฟป่า
10. ทำแผนฟื้นฟูป่า

กิจกรรมพัฒนาองค์กร

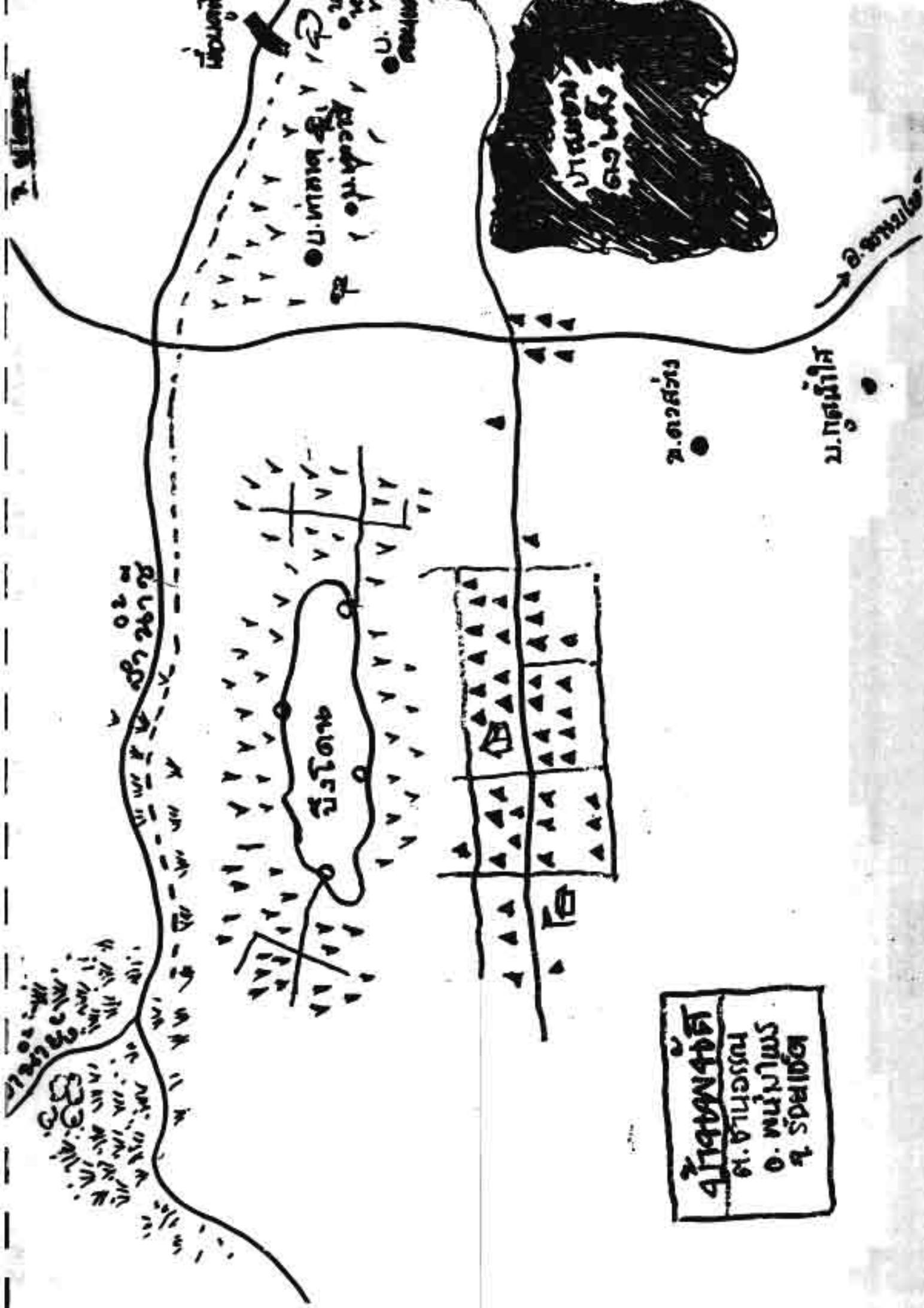
1. ประชุมกลุ่ม
2. อบรมผู้นำ
3. ประชุมชาวบ้านเครือข่าย

กิจกรรมพัฒนาเครือข่าย

- ร่วมกับสมัชชาคนจน
- ร่วมเครือข่ายป่าไม้ที่ดินอีสาน
- ร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภูมิโนเวศร้อยเอ็ด
- ร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน
- ร่วมเครือข่ายทรัพยากรอีสานใต้และภาคตะวันออก
- ร่วมเครือข่ายทรัพยากรป่าไม้ที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด

กิจกรรมพัฒนาเศรษฐกิจ

- โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย
- กลุ่มออมทรัพย์
- กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร
- กลุ่มเลี้ยงปลาพัฒนาเศรษฐกิจ
- กองทุนพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อ.พนมไพร

4. ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่วิจัยบ้านหนองคู ตำบลสะพานนา อำเภอบางน้อย จังหวัด ขอนแก่น

4.1 ประวัติความเป็นมา

4.1.1 ชุมชนรอบบึงสะพานนา

อดีตชุมชนบ้านสะพานนาเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่มาก ก่อตั้งมาหลายร้อยปี โดยมีกลุ่มพ่อค้าชาวลพบุรี นครราชสีมา เดินทางมาซื้อวัว ควาย ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ,ยโสธร ,มหาสารคาม เมื่อได้วัว ควายตามต้องการ ก็ได้อามาตามถนนที่ตัดผ่านบึงสะพานนา ซึ่งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เรียกว่าถนนสายนี้ว่า ถนนยุทธศาสตร์ หลังจากสงครามโลกสงบลงกลุ่มพ่อค้าจึงใช้เส้นทางนี้เป็นเส้นทางลำเลียงวัว ควาย ไปยังเมืองต่าง (ลพบุรี , สระบุรี , ราชสีมา) อนึ่งบริเวณชายฝั่งบึงสะพานนามีความอุดมสมบูรณ์ในขณะนั้น มีสัตว์ป่า สัตว์น้ำมากมาย กลุ่มพ่อค้าจึงเรียกบริเวณนี้ว่า "บึงสะพานนา" และใช้บริเวณนี้เป็นที่พักสัตว์ และซื้อขายกับพ่อค้าท้องถิ่น บึงสะพานนาจึงเกิดตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนทั้งเสบียง ข้าว ปลา อาหาร ส่วนใหญ่จะเป็นข้าว และจากนั้นก็เกิดชุมชนขึ้นโดยการก่อตั้งของชาวลพบุรีที่มีอาชีพทั้งพ่อค้า และทำนา แล้วชักชวนพี่น้องและกลุ่มพ่อค้าด้วยกันมาตั้งตลาดโดยจับจองบึงสะพานนาเป็นที่ทำนา ที่ดอนปลูกปอ มันสำปะหลัง ทำให้ป่าบริเวณชายฝั่งถูกทำลายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากนั้นชาวบ้านต่างถิ่นก็เริ่มอพยพมา จึงทำให้ชุมชนใหญ่ขึ้น และเป็นชุมชนที่มีหลากหลายภาษา เนื่องจากมาจากหลายจังหวัด ปัจจุบันในบริเวณหมู่บ้านนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้านคือ

1. บ้านสะพานนามี 162 ครัวเรือน ประชากร 617 คน
2. บ้านบึงบัวทองมี 141 ครัวเรือน ประชากร 532 คน
3. บ้านคลองเจริญมี 35 ครัวเรือน ประชากร 157 คน

ทรัพยากรป่าไม้ มีป่าชายอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของทั้ง 3 หมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 70 ไร่ การใช้ประโยชน์จากป่า อดีตเคยเป็นป่าช้าเผาศพ ปัจจุบันถูกบุกรุก สภาพป่าเสื่อมโทรม จึงเปลี่ยนเป็นที่เลี้ยงสัตว์

เมื่อประมาณปี 2538 มีโครงการจะจัดตั้งโรงเรียนขยายโอกาส แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว และปัจจุบัน อบต. จะจัดสร้างสำนักงานที่ทำการ แต่เนื่องจากเกิดความขัดแย้งในชุมชน จึงยกเลิกโครงการอีก สภาพป่าจึงกลายเป็นป่าเต็งรังและเตยร้าง และ เป็นป่าที่ชาวบ้านเก็บฟืนใช้สอย หาของป่าตามฤดูกาล

ทรัพยากรแหล่งน้ำที่สำคัญของพื้นที่ คือ น้ำชี และบึงสะพานนา ซึ่งบึงสะพานนามีสภาพน้ำกร่อย บางปีน้ำมีปริมาณน้อยจะมีรสชาติกร่อยมาก เพราะบริเวณรอบ ๆ บึงสะพานนาดินจะมีความเค็ม

นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์ในการทำประปา โดยการกันเขตพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ และเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาด้วย

น้ำชี จะเป็นแหล่งน้ำที่ติดต่อกับบึงละหานนาอีกทีหนึ่ง ชุมชนละหานนาจากบ้านหนองคูจนถึงเขื่อนยางบ้านแจ้ง จะมีป่าริมฝั่งค่อนข้างหนา เช่น กอไม้ เบญจน้ำ ไม้เลื้อย หลากหลายชนิดชาวบ้านจะหาหน่อไม้ และของป่าริมฝั่งแต่

การใช้ประโยชน์จากบึงละหานนาและน้ำชี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เชื่อมติดต่อกัน และส่วนมากชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากบึงละหานนาเป็นหลัก เช่น การสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้าเพื่อทำการเกษตร ปัจจุบันมีสมาชิกผู้ใช้น้ำ 200 ครอบครัว พื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ 2,500 ไร่ ร้อยละ 98 จะทำนาปี

การสูบน้ำใช้ในหมู่บ้าน 4 หมู่บ้านรอบบึงละหานนา ซึ่งกันเขตไว้ประมาณ 50 ไร่ เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชนทั้งพืชผัก สัตว์ปีก สัตว์น้ำจืด ทั้งเลี้ยงครอบครัวและขายเป็นรายได้นำพืชชุมชนมาแปรรูปและขายเช่น กก ผัก หน่อ ฝักบัว หัวบัว เป็นต้น

ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์

1. การใช้ทรัพยากรทางน้ำมากเกินไป เช่น การจับสัตว์น้ำมากเกินไป การสูบน้ำทำประโยชน์มากเกินไป อันเนื่องมาจากขาดมาตรการ กฎระเบียบ ที่เหมาะสมมีผลทำให้ระบบนิเวศน์บึงละหานนาเสื่อมโทรม
2. ที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืดบึงละหานนาเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากขาดการจัดการที่เหมาะสม เช่น ไม่มีแนวเขตห้ามจับสัตว์ห้ามจับปลาในฤดูขยายพันธุ์ทำให้ปริมาณปลาในบึงละหานนาลดลงหรือสูญพันธุ์ในบางชนิด เช่น ปลาชะโด ปลาค้าว ปลาบึง ตะพาบน้ำ เป็นต้น
3. บึงละหานนาตื้นเขินเนื่องจากตะกอนดินที่ไหลมาในฤดูฝน
4. ในเดือน มีนาคม - มิถุนายน น้ำชีจะแห้งขาดช่วงประมาณ 10 กิโลเมตร
5. ปัจจุบันป่าริมฝั่งแม่น้ำชีถูกบุกรุกทำไร่อ้อย และปลูกคันยูคา ทำให้ฝั่งแม่น้ำชีทรุดลงหลายที่โดยเฉพาะฝั่งทางด้านตะวันตก

สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ที่ตอน จะเป็นดินร่วนเหนียว ที่ลุ่ม ดินจะค่อนข้างเค็ม แต่สามารถทำการเกษตรได้ บึงละหานนามีพื้นที่ทั้งหมด 5,000 ไร่ เป็นพื้นที่รับน้ำจากลำน้ำชี ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่เติมน้ำให้กับแม่น้ำชี เป็นที่พักอาศัยขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำจืด

4.2 ชุมชนหนองตุ้

บ้านหนองตุ้ ก่อตั้งมาประมาณ 100 กว่าปี โดยการนำของนายอ้อม ซึ่งเป็นนายฮ้อยค้าควาย บ้านเดิมอยู่ที่บ้านแว้งน้อย ซึ่งแก่นจะนำพาเพื่อน ๆ คือนายทวยที่ได้มาจากทางอุดรธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ลงไปขายภาคกลาง และได้หาทำเลที่เหมาะสมในการเลี้ยงสัตว์จึงเลือกพื้นที่บริเวณที่มีพื้นที่กว้างขวาง และมีแหล่งน้ำที่ติดกับแม่น้ำชี และมีหนองน้ำขนาดใหญ่มีต้นตุ้ใหญ่อยู่กลางหนองน้ำ จากการศึกษาแล้วว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมจึงตั้งทัพควายบริเวณนี้เลยได้จับจองและทำที่อยู่อาศัยถาวรขึ้นและมีชาวบ้านหลาย ๆ คนที่มาด้วยกันตั้งบ้านเรือน และขยายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองตุ้ ปัจจุบันมีประชากร 230 ครอบครัว มีบ้านเลขที่ 223 ครอบครัว ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ทำให้น้ำท่วมถึงในนาปี ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นเนินราบสูง ปัจจุบันมี นายนายกงหัน วันวาน เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายยุทธนา ไทรน้อย และนายหน้า พรรณนา เป็น อบค. ซึ่งคนในหมู่บ้านจะมีตระกูลใหญ่ ๆ 3 ตระกูลคือ ตระกูลพาณิชย์ , นาโพธิ์วัลย์ และ เกิดศักดิ์

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชาวบ้านตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มเดียวและแบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ โดยใช้ถนนเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง และจะมีผู้นำคุ้มซึ่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน มีพื้นที่ทำการเกษตร (ที่นา) อยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นไม้ได้ทุนสูง หลังคามุงสังกะสี ในบริเวณบ้านมีขัวด้วย บ้านแต่ละหลังจะมีแนวรั้วล้อมเป็นแนวเขตบ้านและมีทางเดินเข้าถึงกันได้ทุกหลังคา ส่วนคนที่มิฐานะดีจะเป็นบ้านไม้สองชั้น (ชั้นบนเป็นไม้ชั้นล่างเป็นปูนซีเมนต์) บางหลังจะเป็นบ้านปูนชั้นเดียวติดพื้นดินยกดินขึ้นสูง บริเวณบ้านจะมีสัตว์เลี้ยง เช่น โค กระบือ สุกร และเป็นที่เก็บของหรือเครื่องมือหาปลา เช่น ไซ ช้อง คาช่าย ตุ่ม เป็นต้น

อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดหมู่บ้านท่านางแนว ตำบลท่านางแนว อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้ ติดต่อกับหมู่บ้านคลองเจริญ ตำบลละหานนา อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่บ้านหนองมือ ตำบลละหานนา อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับลำน้ำชี ข้ามฟากไปจะเป็นเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน มีถนน 3 สายเชื่อมต่อกันคือ

1. เข้ามาทางถนนสายชัยภูมิ-เมืองพลผ่านมาทางบ้านท่านางแนวทิศเหนือ
2. เข้ามาทางบ้านละหานนาและคลองเจริญทิศใต้
3. ผ่านมาทางบ้านหนองมือ ทิศตะวันออก

9.นางสว่างจิตรา ราชคำ กรมการฝ่ายตรวจสอบ
 โดยคณะกรรมการกองทุนฯมีหน้าที่บริหารงานตามระเบียบของ
 กองทุนฯ

3) โครงสร้างกลุ่มเยาวชน

มีนายมานะ คำพันธ์ เป็นประธาน ผู้รับผิดชอบงานเป็นตัวหลัก
 ในการประสานงานกลุ่มเยาวชนซึ่งขณะนี้ยังไม่มีโครงสร้างชัดเจนเนื่องจากเยาวชน
 เดินทางขึ้นลงกรุงเทพฯบ่อย

4) โครงสร้างกลุ่มแม่บ้าน

มีนางสุรภานต์ ไชยบัณฑา เป็นกรรมการฝ่ายแม่บ้านเป็นตัวหลัก
 ในการประสานงานและทำกิจกรรมโดยไม่มีโครงสร้างชัดเจน

5) โครงสร้างคณะกรรมการฝ่ายป่าชุมชน

1.นายฝ้าย	คนชื่อ	ประธาน
2.นายสงวน	ไชยบัณฑา	กรรมการ
3.นาย กุหลาบ	ความมัน	กรรมการ
4.นายคำ	พลดี	กรรมการ
5.นายผง	ของศิริ	กรรมการ
6.นายวิจิตร	สายทอง	กรรมการ
7.นายปาน	ภูป่า	กรรมการ
8.นายแผน	อุทริ่ง	กรรมการ
9.นายถนอม	คนชื่อ	กรรมการ
10.นายประเสริฐ	พลดี	กรรมการ
11.นายสาธุทร	พลอัม	กรรมการ
12.นายทวี	คำพันธ์	กรรมการ
13.นายพวนใจ	ผายพันธ์	กรรมการ
14.นายสัญญา	ถิ่นพนา	กรรมการ
15.นายฉลอง	จันทร์ทิพย์	กรรมการ
16.นายสุริยา	แสงแก้ว	กรรมการ

โดยไม่ได้มีการแบ่งฝ่ายชัดเจน มีนายฝ้าย คนชื่อ เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการ
 ประสานการทำงาน

6) โครงสร้างคณะกรรมการฝ่ายเกษตร

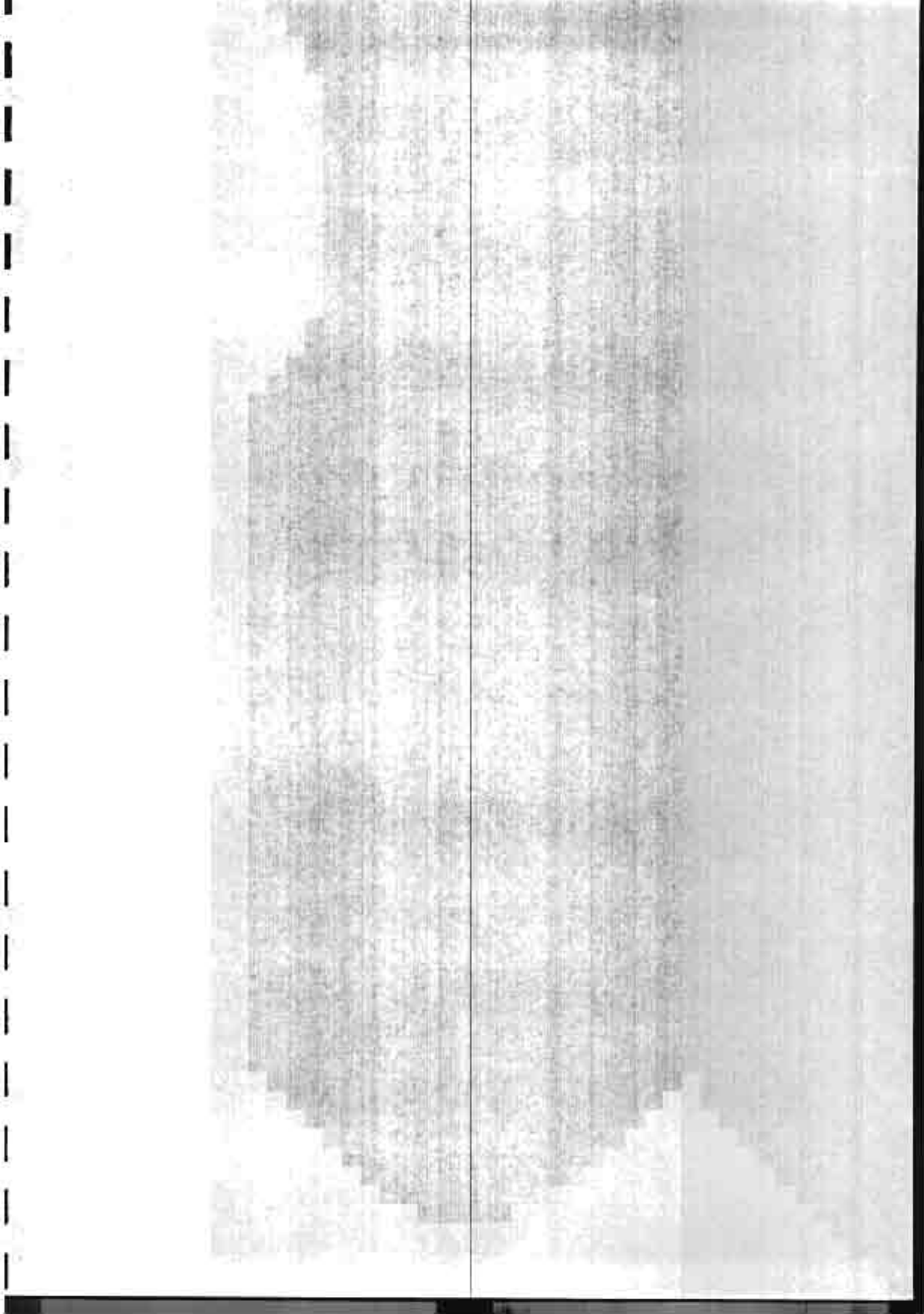
1.นายวินัส	อุทโท	ประธาน
2.นายเกียน	พลอัม	กรรมการ
3.นายนายจำปี	คำพันธ์	กรรมการ
4.นายคำนชัย	ศรีบุญเรือง	กรรมการ
5.นายวงเดือน	วันชา	กรรมการ
6.นายศรีสุพล	ราชคำ	กรรมการ
7.นายถวิล	ไชยชนะใจ	กรรมการ
8.นายจ้อย	ถิ่นพนา	กรรมการ
9.นายทองดี	คนตรง	กรรมการ

โดยไม่ได้มีการแบ่งฝ่ายชัดเจน มีนายวินัส อุทโท เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการประสานการทำงาน

ภาษา ลาว ภูไท ลาว จำนวน 44 ครอบครัว และ ภูไท จำนวน 10 ครอบครัว

อาชีพ ทำนา เลี้ยงสัตว์ จักรสาน(กระติบข้าว) หาของป่า รับจ้าง

ศาสนา พุทธ คริสต์ พุทธ จำนวน 50 ครอบครัว และคริสต์ จำนวน 4 ครอบครัว

3. ประสบการณ์การใช้สิทธิชุมชน

กระบวนการใช้สิทธิของชุมชนรอบป่าภูสีฐาน สามารถแบ่งได้เป็นช่วงเวลาได้ดังนี้

3.1 ก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ (ก่อนปี 2533)

ชาวบ้านจากรอบบริเวณพื้นที่รอบป่าใกล้ตัวมาเลี้ยงในเขตป่ามาช้านาน และจับจองบุกเบิกพื้นที่ทำกินโดยมี 2 ชุมชนที่ทั้งอาศัยและทำกินในเขตป่า ซึ่งในพื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตเคลื่อนไหวนของพรรคคอมมิวนิสต์ทางราชการไม่เข้มงวดทางกฎหมายป่าไม้และ ในช่วงนั้น สำนัประหารคดี ประมาณช่วงปี 2522 เป็นต้นมา เริ่มมีชาวบ้านจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะ จากจังหวัดร้อยเอ็ดอพยพมามากที่สุดและจังหวัดอื่นๆ ทั่วภาคอีสานโดยมาจับจองและซื้อที่ดินเพื่อ ปลูกลำไยสำปะหลังจนเขียวเต็มภู ชาวบ้านคุยเล่นกันว่าย่อภาคอีสานมาไว้ที่นี่ มีทั้งภาษาลาว กูไท ข่า เขมร(เขมรส่วนน้อย)

ปี พ.ศ. 2524-2525 สหราชอาณาจักรร่วมพัฒนาชาติไทย

ปี พ.ศ.2526-2529 มีสัมปทานป่าในเขตพื้นที่ป่าภูสีฐาน

ปี พ.ศ. 2533 ประกาศพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

เนื้อที่ 156,250 ไร่ และทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มประกาศบอกชาวบ้านห้ามบุกเบิกพื้นที่

3.2 หลังการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ (หลังปี 2533)

ช่วงปี พ.ศ. 2535 ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ห้ามใช้รถไถเดินตามและล้อยางใน การทำเกษตร และให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินให้กลับบ้านเดิม(ใครมาทางไหนก็ให้กลับทางนั้น) และมีการจับกุมข่มขู่ สร้างความหวาดหวั่น จนไม่สามารถทำกินได้ตามวิถีปกติ ชาวบ้านที่กลัวก็ อพยพกลับบ้านเดิมจำนวนมาก

ปี พ.ศ. 2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานพระราช ดำริ ให้ช่วยเหลือราษฎรอำเภอดงหลวง ในด้านการพัฒนาการประกอบอาชีพ เพื่อพัฒนามาตรฐาน การดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น รวมทั้ง การพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ให้คืนสภาพ ตลอดจนอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ต่อไป จึงพระราชทานพระราชดำริ ให้เปิดพื้นที่โครงการ พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร บนเนื้อที่รวม ทั้งสิ้นประมาณ 102,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 7 หมู่บ้านของตำบลกกกุ่ม อำเภอดงหลวง จังหวัด มุกดาหาร

ชาวบ้านที่ครอบครองที่ดินบริเวณดังกล่าว (บริเวณห้วยไผ่-ห้วยยาง) ได้รวมตัวกันเรียกร้องให้เพิกถอนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานออกจากที่ดินทำกินและให้ออกเอกสารสิทธิ์แก่ราษฎรที่ครอบครองที่ดินอยู่ ในนามสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกอ.) โดยการปิดถนนประท้วงเพื่อต่อรองกับทางราชการ

ปี พ.ศ. 2538 ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานเปลี่ยนหัวหน้าคนใหม่ โดยนายอภิวัธ สุขศรีย้ายมาแทนนายสว่าง หมอไผ่ ซึ่งนายอภิวัธ สุขศรีเป็นคนที่เคร่งครัดทางกฎหมาย และประกาศว่าจะย้ายบ้านโนนปาก้อออกจากเขตภายใน 8 เดือน

ปัญหาดังกล่าวถูกนำเสนอเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหในระดับจังหวัดโดยผู้แทนสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกอ.) โดยการนำของนายรัฐสภา นามเหลา, นายยาง วงศ์กระโซ่, นายอุดม คนหาญ ซึ่งขณะนั้นมีราษฎรร่วมเรียกร้อง 98 ราย (กลุ่มจากอำเภอเขาวง 57 ราย และกลุ่มบ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง 41 ราย) ซึ่งทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหามีตัวแทนราษฎรผู้เดือดร้อนร่วมด้วย (คำสั่งจังหวัดมุกดาหารที่ 260/2538 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2538)

ปี พ.ศ. 2539 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของราษฎรเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานพื้นที่ ห้วยไผ่ / ห้วยยาง / ห้วยบางทราย ได้ประชุมครั้งที่ 1 / 2539 เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2539 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้

ก. มาตรการระยะสั้น

1. ห้ามปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม
2. ห้ามปลูกที่อยู่อาศัยถาวร
3. ห้ามบุกรุกป่าเพิ่มเติม
4. เครื่องมือการเกษตรอนุโลมสูงสุดแค่รถไถเดินตาม

ข. มาตรการระยะยาว แบ่งเป็น 2 แนวทาง

แนวทางที่ 1 แนวทางคนอยู่กับป่าได้ ให้ดำเนินการ

1.1 ให้นายอำเภอคงหลวง นายอำเภอคำชะอี สภาตำบลกกชุม สภาตำบลบ้านเหล่า และตัวแทนราษฎรไปจัดทำข้อมูลบัญชีการถือครองที่ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

1.2 ให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ไปศึกษาและกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการตามแนวทางให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้

1.3 ให้หน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้เสนอเรื่องตามสายงานเพื่อขอพื้นที่ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เพื่อที่จะได้มอบให้ทาง สปก. ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ต่อไป

แนวทางที่ 2 ให้ทาง สปก. จัดซื้อที่ดินและจัดสรรให้แก่ราษฎร โดยให้ทาง สปก. ไปศึกษาระเบียบหลักเกณฑ์ และวิธีการในการจัดหางบประมาณแล้วให้นำรายละเอียดเสนอในที่ประชุมในคราวต่อไป

ปี พ.ศ. 2540 คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานพื้นที่ ห้วยไผ่ / ห้วยยาง / ห้วยบางทราย ได้ประชุมครั้งที่ 1 / 2540 เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540 โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้ (ชาวบ้านโนนปากก่อก่อไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วย)

1. เห็นควรให้ราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน คือกลุ่มดงด่านชี (ห้วยไผ่-ห้วยยาง) จำนวน 98 ราย กลุ่มบ้านโนนปากก่อก่อ จำนวน 69 ราย และกลุ่มบ้านบางทราย จำนวน 30 ราย รวม 197 รายมาอยู่รวมกันบริเวณห้วยไผ่-ห้วยยาง

2. ทางราชการจะจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 8 ไร่ และที่อยู่อาศัย 1 ไร่ รวมรายละเอียด 9 ไร่

3. ทางราชการจะดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แหล่งน้ำ การศึกษาอนามัย และส่งเสริมอาชีพ โดยจะผลักดันเข้าสู่โครงการพระราชดำริเพื่อพัฒนาทุกด้านอย่างเข้มข้น

4. ในระหว่างที่กำลังดำเนินการจัดที่ดิน ผ่อนผันให้ทางราษฎรทำกินในที่ดินเดิมตามข้อตกลงเดิม

ทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งจังหวัดที่ 0882 / 2540 ตั้ง ณ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2540 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานไปตรวจสอบพื้นที่เพื่อกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยมีนายอำเภอคงหลวงเป็นประธาน และตัวแทนราษฎรผู้เดือดร้อนร่วม และคณะทำงานชุดนี้ได้ไปดำเนินการตรวจสอบและมีความเห็นว่า เห็นสมควรให้กันพื้นที่บริเวณห้วยไผ่ - ห้วยยาง เพื่อเป็นพื้นที่รองรับการอพยพของราษฎร และสมควรให้ผนวกพื้นที่เหนืออ่างเก็บน้ำห้วยไผ่เข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานไปในคราวเดียวกัน

ปี พ.ศ. 2541 ประชุมคณะทำงานไปตรวจสอบพื้นที่เพื่อกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยมีนายอำเภอคงหลวงเป็นประธาน ที่ประชุมมีมติดังนี้

1. ให้ทางราษฎรไปดำเนินการจัดวางผังโดยทางราชการจะช่วยเหลือทางเทคนิค

2. กรณีที่ราษฎรบ้านแก่งนางที่ครอบครองที่ดินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานแต่อยู่นอกพื้นที่ที่จะกันออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานมาขอให้ขยายการกันพื้นที่ออกไปครอบคลุมพื้นที่ของกลุ่มคนด้วยนั้น ไม่สามารถทำได้เนื่องจากจะป้องกันการบุกรุกยาก และต้องยึดมติ 18 มีนาคม 2540 เป็นหลักเกณฑ์ในการแก้ไขปัญหา

3. ราษฎรบ้านแก่งนางจำนวน 41 รายไม่ต้องการที่อยู่อาศัยเนื่องจากมีบ้านอยู่ไม่ไกล ขอให้จัดให้เฉพาะที่ดินทำกินแปลงเดียว 9 ไร่

ราษฎรกลุ่มต่งด่านชี (ห้วยไม้-ห้วยยาง) ได้ประชุมเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2541 เพื่อวางหลักเกณฑ์ กติกาของกลุ่มในการจัดสรรที่ดินและเสนอให้ทางจังหวัดเห็นชอบ

ทางจังหวัดมุกดาหารมีคำสั่งจังหวัดที่ 952 / 2541 ลง ณ วันที่ 25 พฤษภาคม 2541 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานดำเนินการรังวัดพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จำนวน 5 นายได้เข้าจับกุม นายวิชัย เพธิโสราษฎรบ้านแก่งนางพร้อมด้วยรถไถเดินตามขณะทำกินอยู่ในพื้นที่ผ่อนผันตามข้อตกลงกับทางอนุกรรมการฯ จึงทำหนังสือร้องเรียนขอความเป็นธรรมยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัด

ปี พ.ศ. 2542 ราษฎรบ้านแก่งนางและตัวแทนทางราชการประชุมกันที่วัดแก่งนาง เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2542 โดยมีข้อตกลง ดังนี้

1. ให้หน่วยงานของทางราชการที่รับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ รายงานแผนการดำเนินงานและความคืบหน้าในการจัดพื้นที่รองรับให้ชาวบ้านทราบ ก่อน วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2542 (ทางราชการไม่ได้ปฏิบัติตามแต่อย่างใด)

2. ให้จัดสรรที่ดินให้ราษฎรบ้านแก่งนาง รายละ 9 ไร่ โดยไม่ต้องจัดที่อยู่อาศัย

3. ให้ผ่อนผันให้ทางราษฎรทำกินในที่ดินเดิมโดยไม่มีการจับกุมจนกว่าทางราชการจะจัดแปลงอพยพแล้วเสร็จ

เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานและ ค.ช.ค. ได้เข้าจับกุมนายเจริญ มาตร์เกื่อนราษฎรบ้านแก่งนางพร้อมด้วยรถไถเดินตามขณะทำกินอยู่ในพื้นที่ผ่อนผันตามข้อตกลงกับทางอนุกรรมการฯ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2542

ชาวบ้านบ้านโนนป่าก่อทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารยืนยันที่จะทำกินในที่ดินเดิมและขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิให้เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2542

ชาวบ้านกลุ่มอำเภอลำแตง จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมุกดาหารกลุ่มที่ตกหล่นไม่มีรายชื่อที่จะได้รับการจัดสรรออกมาเคลื่อนไหวในนาม เครือข่ายเกษตรกรภาคอีสานตอนบน(กกอ.) โดยมีนายแรมเล็ก นิลนวด เป็นผู้ประสานงานและที่ปรึกษา

เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) และเครือข่ายเกษตรกรภาคอีสานตอนบน (กกอ.) ได้ส่งตัวแทนเข้าหารือเจรจากับนายปองพล อติเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2542 ในการนี้ของเขตรักษาพันธุ์ฯ ภูสีฐานมีข้อตกลงดังนี้

1. ให้ระงับการอพยพราษฎรออกจากที่ทำกินเดิม

2. ยุติการปลูกป่าทับที่ทำกินของชาวบ้าน
3. ผ่อนผันให้ราษฎรทำกินในที่ดินเดิม
4. สั่งการให้คณะทำงานระดับจังหวัดเร่งดำเนินการรังวัดตรวจสอบแนว

เขตและกันออกจากเขตรักษาพันธุ์ ฯ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

5. อธิบดีกรมป่าไม้ (นายปลอดประสพ สุรัสวดี) รับปากจะลงไปตรวจสอบพื้นที่ร่วมกับฝ่ายราษฎร ในวันที่ 19 ตุลาคม 2542 โดยนัดพบราษฎร ณ หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนาง ต.กกชุม อ.มาบตาพาด จ.ฉะเชิงเทรา

วันที่ 17- 19 ตุลาคม 2542 ราษฎรรวมกลุ่มเพื่อรอรับอธิบดีกรมป่าไม้ลงมาตรวจสอบพื้นที่ ณ หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนาง แต่ปรากฏว่าอธิบดีกรมป่าไม้ไม่มาตามนัด

วันที่ 20 - 25 ตุลาคม 2542 ราษฎรเคลื่อนขบวนไปชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทราเพื่อเรียกร้องให้อธิบดีมาตรวจสอบพื้นที่ตามนัดหมาย

วันที่ 25 ตุลาคม ตัวแทนชาวบ้านในนามเครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (คกอ.) ได้ร่วมประชุมเจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีข้อตกลงดังนี้

1. ให้ตั้งคณะทำงานเพื่อลงตรวจสอบพื้นที่จริง
2. ให้เครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (คกอ.) ส่งรายชื่อราษฎรผู้

เดือดร้อนภายในวันที่ 29 ตุลาคม 2542

3. ทางกลุ่มคกอ. ไม่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540

4. ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราตกลงทำหนังสือถึงกรมป่าไม้เพื่อให้ระงับหรือหลีกเลี่ยงการปลูกป่าทับที่ทำกินราษฎร

ปี 2543 วันที่ 24 มกราคม ตัวแทนผู้เดือดร้อนจากกรณีป่าไม้ที่ดิน จังหวัดฉะเชิงเทราได้รวมกลุ่มกันไปติดตามความคืบหน้าผลการแก้ไขปัญหาจากทางจังหวัด (ตามมติที่ประชุมเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2542) และยื่นข้อเสนอ แนวทางร่วมในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ เพื่อที่เป็นมาตรการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้เป็นจริงขึ้นในระดับพื้นที่ ทั้งนี้ชาวบ้านผู้เดือดร้อนได้ยื่นหนังสือในนามเครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน (คกอ.) ตามหนังสือเลขที่ คกอ.2/2543 ลงวันที่ 24 มกราคม 2543 พร้อมทั้งเสนอให้มีการประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน พร้อมทั้งเสนอประเด็นการประชุมที่เกี่ยวกับกรณีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ดังนี้คือ

1. การยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน
2. การพิจารณาย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
3. กรอบ และแนวทางการดำเนินการร่วมในการแก้ไขปัญหา

วันที่ 25 มกราคม การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการจังหวัดมุกดาหาร และตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์) เป็นประธาน มีข้อสรุป ดังนี้คือ

1. เรื่องการยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน

1.1 ทางจังหวัดรับทำหนังสือถึงกรมป่าไม้ เพื่อเร่งการพิจารณาการยกเลิกโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ภายในวันที่ 26 มกราคม 2543

2. การพิจารณาย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

2.1 ทางจังหวัดรับทำหนังสือถึงกรมป่าไม้ เพื่อเร่งการพิจารณา ย้ายหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน

3. กรอบ และแนวทางการดำเนินการร่วมในการแก้ไขปัญหา

3.1 ปรับปรุงคณะกรรมการจัดเก็บข้อมูลภาคสนามใหม่โดยให้นายอำเภอเป็นประธาน และมีตัวแทนของชาวบ้านเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในสัดส่วนที่เท่าเทียมกันกับตัวแทนทางราชการ และให้เรียกประชุม ภายในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2543

3.2 เรื่องกลไกการประสานงานให้มีการจัดประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

3.3 กรณีที่มีเหตุการณ์ร้องเรียนพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ที่ยิงปืนข่มขู่ชาวบ้านในพื้นที่บ้านโนนปากก่อเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2543 ให้ทางกลุ่ม คกอ. ทำหนังสือร้องเรียนมายังผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเพื่อรับดำเนินการและนำเสนอกรมป่าไม้เพื่อดำเนินการตรวจสอบและลงโทษต่อไป

วันที่ 20 เมษายน การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) โดยมีนายอำเภวยบ ปิติเส รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองเป็นประธานในที่ประชุมมีสาระสำคัญในการหารือเกี่ยวกับกรณีป่าภูสีฐาน ดังนี้คือ

(1) การพิจารณาผ่อนผันการจับกุมและยุติการข่มขู่ชาวบ้าน

(2) การรับรองรายงานการประชุม การประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทางราชการจังหวัดมุกดาหารและตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2542 และ วันที่ 25 มกราคม 2543

(3) ให้คณะทำงานแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของชาวบ้าน ดำเนินการตรวจสอบทำข้อมูลกลุ่มชาวบ้านผู้เดือดร้อน ในอำเภอคำชะอี โดยใช้แนวทางเดียวกันกับอำเภอดงหลวง

(4) ผู้แทนกรมป่าไม้ชี้แจงมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ว่าได้ผ่อนผันให้ราษฎรทำกินในที่ดินเดิมที่ทำกินอย่างต่อเนื่อง แต่ต้องไม่บุกรุกใหม่ และสาเหตุที่มีการจับกุมราษฎรเนื่องจากการบุกรุกพื้นที่ใหม่โดยที่ประชุมไม่สามารถหาข้อยุติได้ ประชานที่ประชุมได้มอบหมายให้หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานไปหารือกับตัวแทน กลุ่ม คกอ.ถึงแนวทางในระดับพื้นที่และรายงานให้ประธานทราบต่อไป

วันที่ 15 พฤษภาคม เครือข่ายเกษตรกรรมภาคอีสานตอนบน(คกอ.) ได้ยื่นหนังสือถึงรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง นายอานวย ปติเส เรื่องปัญหาที่ทำกินเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยสาระสำคัญของหนังสือกล่าวถึงการแสดงพฤติกรรมที่ป่าเถื่อนของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน จนเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่างชาวบ้านกับทางเจ้าหน้าที่รัฐ และได้ยื่นข้อเสนอ ดังนี้คือ

1. ขอให้ประธานงานเร่งรัดให้ทางจังหวัดมุกดาหารให้ความเป็นธรรมและความช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับบาดเจ็บ และเร่งดำเนินคดีกับทางเจ้าหน้าที่ที่กระทำความผิด
2. ขอให้ประธานงานย้ายนายอภิวัช สุขศรี หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ออกนอกพื้นที่เนื่องจากปฏิบัติงานโดยใช้ความรุนแรง และสร้างความขัดแย้งกับชาวบ้านมาตลอด และยังแสดงพฤติกรรมบ้าอำนาจไม่เคารพข้อตกลงในการแก้ไขปัญา พร้อมทั้งขอให้จัดหาบุคคลที่มีแนวทางการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยสันติวิธี เข้าใจปัญหาของชาวบ้านมารับตำแหน่งแทน
3. ขอให้กำกับให้ทางเจ้าหน้าที่ราชการยึดถือปฏิบัติตามข้อตกลงในการแก้ไขปัญหาย่างเคร่งครัด และได้ยื่นหนังสือในสาระสำคัญอย่างเดียวกันต่อผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และรายละเอียดของเหตุการณ์

วันที่ 26 พฤษภาคม การประชุมหารือร่วมระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และตัวแทนชาวบ้านผู้เดือดร้อน (กลุ่ม คกอ.) ถึงกรณีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทำร้ายร่างกายชาวบ้าน ซึ่งทางผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ดำเนินการส่งหนังสือบันทึกข้อความไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้คือ

- 1) บันทึกข้อความ (ด่วนที่สุด) ที่มท 0017.3/7298 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนผู้บังคับการตำรวจจังหวัดมุกดาหาร เรื่องราษฎรถูกทำร้ายร่างกาย ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ...พิจารณาให้ความเป็นธรรมแก่นายคุณ เพธิส ที่ได้รับบาดเจ็บจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ไปคุ้มครองดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่ราษฎร

2) บันทึกข้อความ (ส่วนที่สุต) ที่มท 0017.3/7299 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนนายอำเภอคลองหลวง เรื่องราษฎรถูกเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทำร้าย ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ ...ให้จัดเจ้าหน้าที่อาสาสมัครไปรักษาความปลอดภัยให้แก่ราษฎร

3) บันทึกข้อความ (ส่วนที่สุต) ที่มท 0017.3/3705 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เรียนรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (นายอำนาจ ปติเส) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ ...ทางจังหวัดได้ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการให้ความคุ้มครองแล้ว...

25 กรกฎาคม ทางจังหวัดมุกดาหาร ส่งหนังสือ ส่วนที่สุตที่ มท 0011 / ว 2553 ลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ล่อแหลม บ้านโนนปาก่อ และบ้านบางทราย ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ไปอยู่ในพื้นที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการเกษตรกรรม บริเวณห้วยไผ่ - ห้วยยาง ท้องที่ตำบลกกชุม อำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหาร ถึงผู้ใหญ่บ้านแก่งนาง หมู่ 11 และแนบคำสั่งจังหวัดที่ 1073 / 2543 ลงวันที่ 24 กรกฎาคม 2543 (เรื่องเดียวกันกับหนังสือฉบับข้างต้น) ซึ่งลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์)

วันที่ 11 กันยายน ทางจังหวัดมุกดาหาร ส่งหนังสือ ส่วนที่สุตที่ มท 0011 / ว 3164 ลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2543 เรื่อง ให้ราษฎรบ้านโนนปาก่อและบ้านบางทรายมาแจ้งความประสงค์ เพื่อใช้สิทธิและแจ้งการขนย้ายสิ่งปลูกสร้างออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน เพื่อที่ทางราชการจะได้ดำเนินการเคลื่อนย้ายและจัดพื้นที่รองรับที่ทางราชการจัดสรรให้บริเวณ ห้วยไผ่ - ห้วยยาง (ดงคำน้ำ) ตำบลกกชุม อำเภอคลองหลวง จังหวัดมุกดาหาร หนังสือฉบับดังกล่าวส่งถึงตัวแทนชาวบ้านภูสีฐาน และได้แนบประกาศจังหวัด (เรื่อง...เช่นเดียวกันกับหนังสือฉบับนี้) ด้วย ซึ่งลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร (นายประเสริฐ โยธิตัทภักษ์)

ซึ่งในประกาศจังหวัดระบุท้ายแนบว่า.....ให้ราษฎรบ้านโนนปาก่อและบ้านบางทรายที่มีรายชื่อในบัญชีรายชื่อการสำรวจตามข้อเรียกร้อง และราษฎรผู้ตกหล่น แต่มีสิ่งปลูกสร้างให้มาแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ที่หน่วยพิทักษ์ป่าแก่งนางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ในการใช้สิทธิในพื้นที่ที่ทางราชการจัดสรรให้ และแจ้งการขนย้ายสิ่งปลูกสร้างเพื่อที่ทางราชการจะได้ช่วยเหลือในการขนย้ายสิ่งปลูกสร้าง และจัดสรรที่ดินทำกินให้ ภายในวันที่ 15 กันยายน 2543 หากพ้นกำหนดทางราชการจะดำเนินการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด

วันที่ 31 ตุลาคม มีพระราชกฤษฎีกากำหนดเปลี่ยนแปลงแนวเขตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โดยกันพื้นที่บริเวณระหว่างห้วยไผ่-ห้วยยาง ประมาณ 2,000 ไร่ ออกเพื่อเป็นพื้นที่รองรับการอพยพบ้านโนนปาก่อ บ้านบางทรายและกลุ่มราษฎรกลุ่มดงคำน้ำ (กลุ่ม 98) และผนวก